

AFSTUDEERWERKSTUK

Toekomstperspectief van Nederlandse
varkenshouders in Duitsland

AUTEUR: SARAH VAN DEN BERG
STUDENTNUMMER: 3000954
OPLEIDING:
BEDRIJFSKUNDE&AGRIBUSINESS
ONDERWIJSINSTELLING: AERES
HOGESCHOOL TE DRONTEN

DATUM: 11 JUNI 2019
PLAATS: DRONTEN

EERSTE BEGELEIDER: JAN VAN
BEEKHUIZEN
TWEDE BEGELEIDER: DIRK DE
GROOT

Afstudeerwerkstuk

Toekomstperspectief van Nederlandse varkenshouders in Duitsland

Auteur:

Sarah van den Berg

Datum:

11-Juni-2019

Plaats:

Dronten

Afstudeerdocent:

Jan van Beekhuizen

In opdracht van:

Agrifirm Deutschland GmbH
Stefan Alius
Gladbacher Strasse 3
40764 Langenfeld
Duitsland

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

Voorwoord

Voor u ligt mijn afstudeeronderzoek naar het toekomstperspectief van Nederlandse varkenshouders in Duitsland. Dit rapport is onderdeel van de afstudeerfase van mijn studie aan de Aeres hogeschool te Dronten en afronding van de opleiding Bedrijfskunde en Agribusiness. Tijdens de afstudeerfase combineert de student de afstudeerstage met het afstudeerwerkstuk. Hierbij wordt er onderzoek gedaan naar een, in dit geval, gerichte vraag vanuit de praktijk. Het opgeleverde product dient als proeve van bekwaamheid.

Dit afstudeerwerk is begeleid door de heer Jan van Beekhuizen van Aeres hogeschool te Dronten, die ik bij deze wil bedanken voor zijn tijd en sturing tijdens dit onderzoek. Daarnaast wil ik de heer Stefan Alius van Agrifirm Deutschland bedanken voor het bereidstellen van middelen om dit onderzoek uit te voeren.

Sarah van den Berg, Juni 2019

Inhoud

Voorwoord	2
Samenvatting	4
Zusammenfassung	5
1. Aanleiding	6
1.1 Aanleiding en relevantie	6
1.2. Doelstelling	9
1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen	10
2. Aanpak (Materiaal en Methode)	11
3.Resultaten.....	13
3.1 Ontwikkelruimte	13
3.2 Kostprijsontwikkeling.....	14
3.3 Veranderende mestwetgeving.....	15
3.4 Omgeving varkenshouder	17
3.5 Meer interesse voor emigratie naar Duitsland?	20
4. Discussie	22
5. Conclusie en aanbevelingen	24
Bibliografie	27
Bijlage 1: Interview varkenshouder.....	33
Bijlage 2: Interview Agrarisch makelaar	34
Bijlage 3: Uitwerking interviews varkenshouders.....	35
Bijlage 4: Uitwerking interviews Agrarisch makelaars.....	37

Samenvatting

Na onderzoek van de (Rabobank, 2019) is de verwachting dat het aantal varkenshouders in Nederland zal dalen van 3.500 ondernemers in 2018 naar 1.000 varkenshouders in 2030. Oorzaken hiervan zijn aangescherpte wetgeving en milieueisen. Varkenshouders moeten versneld investeringen doen die niet bijdragen aan het rendement. Hierdoor is er een gedeelte van de stoppers wil wel investeren in de varkenshouderij maar dit niet meer kan in Nederland. Dit speelt voornamelijk in de provincie Noord-Brabant vanwege de hoge varkensdichtheid. Daarnaast is er een groep varkenshouders die geen bedrijfsopvolging heeft of gebruikt maakt van de stoppersregeling, deze behoren niet tot de doelgroep. Voor mengvoederleveranciers betekent dit dat de Nederlandse markt iets kleiner wordt en klanten wellicht naar andere gebieden gaan. Duitsland is een gebied waar verschillende Nederlandse mengvoederleveranciers actief zijn en waar in het verleden relatief veel varkenshouders geïnvesteerd hebben.

Doel van dit onderzoek is om te bepalen of Nederlandse varkenshouders naar een ander gebied zullen vertrekken en welke redenen hiervoor zijn aan te wijzen. De verschillen tussen varkenshouderijen in de gebieden Noord-Brabant, Nedersachsen en Oost-Duitsland staan in dit onderzoek beschreven. Volgende onderzoeksvraag is geformuleerd: *Wat is het toekomstperspectief voor een Nederlandse varkenshouder in Duitsland?* Met het beantwoorden van deze vraag is een beeld geschetst van de huidige situatie in de verschillende gebieden en welk toekomstperspectief een gebied te bieden heeft aan de varkenshouder. Voor dit onderzoek is de vleesvarkenshouderij als doelgroep genomen.

Om antwoord te geven op de onderzoeksvraag is gebruik gemaakt van een literatuurstudie. De verschillende gebieden zijn vergeleken op ontwikkelruimte, kostprijsontwikkeling, veranderende mestwetgeving en omgeving van de varkenshouder. Daarnaast is gebruikt gemaakt van kwalitatief onderzoek. Agrarisch makelaars, varkenshouders in Noord-Brabant en vertegenwoordigers van mengvoederleveranciers zijn geïnterviewd aan de hand van een vragenlijst. Alle informatie is verwerkt tot een opsomming van de belangrijkste resultaten.

Nederland en Duitsland hebben te maken met een stijgende kostprijs van vleesvarkens door milieueisen en dierwelzijn. De verschillen tussen de gebieden Noord-Brabant en Nedersachsen zijn kleiner geworden. Beide gebieden kennen een hoge varkensdichtheid en hebben hierdoor te maken met aangescherpte wetgeving en milieueisen. Daarnaast zijn mestafzetkosten hoog en is uitbreiding nagenoeg niet meer mogelijk. Met Oost-Duitsland zijn nog positieve verschillen te bekennen, vooral door de lage mestafzetkosten en bedrijfsgrootte. Wel is tegenstand vanuit de maatschappij tegen megastallen groot en moet dit niet worden onderschat.

Op basis hiervan wordt aanbevolen verder te onderzoeken wat de mogelijkheden zijn voor een varkenshouder om te investeren in Oost-Duitsland. Eventueel vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op de verschillen tussen deelstaten in Oost-Duitsland.

Zusammenfassung

Laut Studie der (Rabobank, 2019) wird voraussichtlich die Zahl der Schweinehalter in den Niederlanden von 3.500 Unternehmern im Jahr 2018 auf 1.000 Unternehmern im Jahr 2030 sinken. Die Gründe dafür sind strengere Gesetze und Umweltauflagen. Schweinehalter müssen beschleunigt Investitionen tätigen, die aber nicht zur Rendite beitragen. Aus diesem Grund gibt es einen Teil der stoppenden Schweinehalter, die in die Schweinehaltung investieren möchten, aber die das in den Niederlanden nicht mehr ermöglichen können. Dies ist hauptsächlich in der Fall in hohen Schweinedichteregion, die Provinz Noord-Brabant. Darüber hinaus gibt es eine Gruppe von Schweinezüchtern, die keine Unternehmensnachfolge haben. Für Mischfutterfabrikanten bedeutet dies, dass der niederländische Markt geringfügig kleiner wird und die Kunden möglicherweise in andere Gebiete investieren. Deutschland ist ein Gebiet, in dem verschiedene niederländische Mischfutteranbieter tätig sind und in das in der Vergangenheit relativ viele Schweinehalter investiert haben.

Ziel dieser Studie ist es, festzustellen, ob niederländische Schweinehalter in ein anderes Gebiet ziehen und welche Gründe dafür vorliegen. Die Unterschiede zwischen Schweinehaltungsbetrieben in den Gebieten Noord-Brabant, Niedersachsen und Ostdeutschland werden in dieser Studie beschrieben. Folgende Fragestellung wurde formuliert: *Wie sieht die Zukunft für einen niederländischen Schweinehalter in Deutschland aus?* Bei der Beantwortung dieser Frage wurde ein Bild von der aktuellen Situation in den verschiedenen Gebieten und den Zukunftsaussichten skizziert, die ein Gebiet für den Schweinehalter bietet. Für diese Forschung wurde die Mastschweinehaltung als Zielgruppe herangezogen.

Eine Literaturstudie wurde verwendet, um die Forschungsfrage zu beantworten. Die verschiedenen Bereiche wurden in Bezug auf Entwicklungsfläche, Kostenpreisentwicklung, geänderte Güllegesetzgebung und die Umwelt des Schweinehalters verglichen. Zusätzlich wurde qualitative Forschung eingesetzt. Anhand eines Fragebogens wurden Agrarmakler, Schweinehalter in Noord-Brabant und Vertreter von Mischfutterlieferanten befragt. Alle Informationen wurden zu einer Zusammenfassung der wichtigsten Ergebnisse verarbeitet.

Die Niederlande und Deutschland haben mit steigenden Kosten für die Produktion von Mastschweine zu tun. Grund sind Umweltauflagen und Tierschutz. Die Unterschiede zwischen den Gebieten Nordbrabant und Niedersachsen sind geringer geworden. Beide Gebiete weisen eine hohe Schweinedichte auf und müssen sich daher mit strengeren Rechtsvorschriften und Umweltauflagen auseinandersetzen. Darüber hinaus sind die Entsorgungskosten für Gülle hoch und eine Erweiterung ist praktisch nicht mehr möglich. Positive Unterschiede sind nach wie vor in Ostdeutschland zu verzeichnen, vor allem aufgrund der geringen Güllekosten und der Anlagengröße. Es gibt beträchtliche Widerstände der Gesellschaft gegen Megastände und dies sollte nicht unterschätzt werden.

Auf dieser Grundlage wird empfohlen, die Möglichkeiten für einen Schweinehalter, in Ostdeutschland zu investieren, weiter zu untersuchen. Mögliche Folgeuntersuchungen könnten sich auf die Unterschiede zwischen den ostdeutschen Bundesländern konzentrieren.

1. Aanleiding

1.1 Aanleiding en relevantie

Na onderzoek door de Rabobank is de verwachting dat er een afname zal zijn van ondernemers in de varkenshouderij, van 3.500 ondernemers in 2018 naar 1.000 varkenshouders in 2030. De gemiddelde bedrijfsomvang in Nederland zal wel toenemen, dus minder maar grotere bedrijven. In de komende jaren zal er dus een herstructurering in de varkenssector plaatsvinden. Hier zijn verschillende oorzaken voor aan te wijzen. Ten eerste is schaalvergroting nauwelijks nog mogelijk doordat uitbreiding van stallen op veel locaties bemoeilijkt of zelfs onmogelijk gemaakt is door aangescherpte regelgeving. Tot gevolg kostprijsverhoging. In de varkens-intensieve provincie Noord-Brabant zijn aangescherpte milieueisen gesteld, hierdoor moeten er versneld investeringen worden gedaan die niet bijdragen aan het verhogen van het rendement. Ten derde wordt er vanuit de overheid een stoppersregeling aangeboden, de warme sanering, waar een deel van de varkenshouders gebruik van zal maken. Daarnaast is er een groep varkenshouders die zal moeten investeren om in de toekomst voldoende concurrerend te kunnen zijn, maar die niet genoeg rendement draaien om deze investeringen te kunnen financieren. (Rabobank, 2019) Een gedeelte van de varkenshouders is >50 jaar en heeft geen opvolger, deze groep is minder gelegen aan het voortzetten of elders opnieuw investeren in de varkenshouderij en zal gebruik maken van de stoppersregeling. Dit betekent dat er een groep varkenshouders overblijft die deze ambitie wel heeft, maar niet in staat is dit in Nederland te realiseren. Voor deze groep zou het een mogelijkheid kunnen zijn uit te wijken naar andere gebieden waar betere omstandigheden zijn om opnieuw te investeren in de varkenshouderij.

Een bijkomstigheid van deze herstructurering in de varkenshouderij is dat de markt voor mengvoerleveranciers kleiner zal worden. De mengvoerleverancier is een belangrijke partner voor de varkenshouder. Uit cijfers van het CBS blijkt dat er in totaal 200 bedrijven actief zijn in de diervoederindustrie. In deze cijfers zijn ook producenten voor de huisdierensector meegerekend (CBS, 2019).

Veel Nederlandse mengvoerleveranciers zijn al internationaal actief, vooral in België, Duitsland en Engeland maar ook buiten Europa. Varkenshouders die klant zijn van een mengvoerleverancier, die genooddaakt zijn te stoppen in Nederland en wellicht uitwijken naar een ander gebied, zouden daar opnieuw klant kunnen worden. Op deze manier verliezen mengvoerleveranciers relatief gezien minder klanten en zouden varkenshouders ondersteuning kunnen krijgen bij het opnieuw opstarten van een varkenshouderij in een ander gebied. Hiervoor is het noodzakelijk te onderzoeken waar de kansen liggen voor de varkenshouder én mengvoerleverancier.

1.1.1 Te vergelijken gebieden

In de periode 2010-2015 zijn de meeste agrarische ondernemers geëmigreerd naar Duitsland, dit blijkt uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Meer dan de helft van de emigranten is afkomstig uit de veehouderij, er wordt in deze telling geen onderscheid gemaakt tussen varkens-, rund- en pluimveehouders. Daarnaast is het zo dat de meeste agrarische ondernemers uit de provincie Noord-Brabant vertrokken (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2017). Deze ontwikkeling maakt het interessant om de Nederlandse provincie Noord-Brabant te vergelijken met Duitsland. Duitsland kent een ander rechtsstaatstelsel dan

Nederland. Het parlement is als enige gemachtigd om over wetten te beslissen, tenzij de deelstaten hiertoe zelf gemachtigd zijn. Dit betekent dat wetten tussen deelstaten kunnen afwijken. Hierbij gaat het onder andere om het levensmiddelenrecht, waaronder productiedieren, de voedermiddel industrie en dier- en welzijn (Der Bundestag, 2019). Dit zijn zeer belangrijke onderwerpen voor de varkenshouder, om deze reden is het belangrijk de situatie van een deelstaat te onderzoeken in plaats van Duitsland als geheel.

Duitsland kan worden opgedeeld in de gebieden West-Duitsland, de deelstaat Niedersachsen, en Oost-Duitsland. De deelstaat Niedersachsen huisvest $\frac{1}{3}$ van de varkens in Duitsland. De meeste dragende zeugen en gelten alsook vleesvarkens (50-110kg levend gewicht) zijn hier gehuisvest, waarbij vleesvarkens 63% uitmaakt en de zeugenhouderij de resterende 37% invult (Statista, 2019). In de Weser-Ems, een regio binnen de deelstaat Niedersachsen, is de veeteelt van groot economisch belang, vooral door de varkens- en pluimveehouderij. Hierdoor zijn andere schakels in de varkensketen ruim vertegenwoordigd in dit gebied, te denken aan vleesverwerkingsbedrijven en mengvoerbedrijven. Daarnaast kent de regio een groot logistiek voordeel, deze is namelijk dicht gelegen aan de haven (Weser-Ems, 2019).

Oost-Duitsland kent een geheel andere structuur van de sector dan West-Duitsland, de bedrijven zijn gemiddeld een stuk groter en er bestaan nauwelijks familiebedrijven. Dit komt doordat, in de tijd na de tweede wereldoorlog, het communistische regime inzette op grootschalige staatsbedrijven. Hierdoor was de gemiddelde bedrijfsgrootte 1500 zeugen en 20.000 vleesvarkens terwijl dat in West-Duitsland veel lager ligt. Na de val van de muur trok het veel Nederlandse varkenshouders naar Oost-Duitsland vanwege de vele voordelen die het gebied te bieden had. Er kwamen grootschalige staatsbedrijven te koop, deels doordat voormalige landbouw productiecoöperaties zelf geen krediet kregen en Nederlandse varkenshouders wel voldoende investeringsgeld hadden, onder andere door middel van subsidies. Verder speelde de relatief korte afstand mee en de grote oppervlakte aan akkerland, waardoor de mestafzet in die tijd geen probleem was (Schalke, 2011). In 2011 was meer dan 50% van de varkenshouderijen in Thüringen en Sachsen-Anhalt in handen van Nederlandse varkenshouders. Dit gebied was dus populair onder varkenshouders. Het is de vraag of dit nog steeds het geval is en wat de reden hiervan is.

1.1.2 Te vergelijken varkenshouderijen

Varkenshouderijen zijn op te delen in vleesvarkensbedrijven en zeugenhouderijen. Vleesvarkensbedrijven leggen biggen op met een gewicht van 25 kilogram, naar de slacht gaan de varkens met een gewicht van 115 kilogram. Zeugenhouderijen huisvesten zeugen, die 2,5 keer per jaar biggen werpen. Deze biggen worden ofwel met een gewicht van 8 kilo verkocht aan een opfokbedrijf, ofwel door de zeugenhouder zelf grootgebracht tot een gewicht van 25 kilo, waarna de biggen verkocht worden aan een vleesvarkensbedrijf. Een derde variant is een combinatie van de twee, de varkenshouder produceert dan zelf de biggen en brengt deze zelf groot tot een gewicht van 115 kilo, dit wordt een gesloten varkenshouderij genoemd.

In Niedersachsen is de gemiddelde bedrijfsgrootte van zeugenhouderijen 230 zeugen in 2016. Vleesvarkensbedrijven huisvesten gemiddeld 830 dieren (Niedersächsisches Ministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Verbraucherschutz, 2017).

Het gemiddelde vleesvarkensbedrijf in Noord-Brabant huisvest 1900 varkens (Centraal Bureau voor Statistiek, 2019). Voor dit onderzoek is gekozen om de focus te leggen op vleesvarkensbedrijven. Volgens DLV zal de stoppersregeling voornamelijk effect hebben op vleesvarkensbedrijven (de Groot J., 2018).

1.1.3. Te vergelijken aandachtsgebieden

Om de gebieden met elkaar te kunnen vergelijken, zullen bepaalde aandachtsgebieden gekozen worden waarop dit gebeurt. Deze aandachtspunten hebben betrekking op de varkenshouderij in deze gebieden. Ten eerste is dit de ontwikkelruimte. In Noord-Brabant wordt uitbreiding bemoeilijkt door het provinciebeleid, een voorbeeld hiervan is het aanscherpen van de Verordening Natuurbescherming. Een ander voorbeeld is de stalderingseis. Deze houdt in dat voor elke nieuwe 100m² stal, binnen hetzelfde gebied 110m² moet worden gesaneerd. Het effect hiervan is dat versneld varkenshouders zullen stoppen en dat het aantal dieren per locatie en bedrijf zal toenemen. In 2016-2020 stoppen naar verwachting, met deze verscherpte maatregelen, ruim 300 varkenshouders meer dan zonder deze extra maatregelen. In de periode van 2020-2028 zijn dit nog eens ruim 150 varkenshouders. Ook zal deze maatregel ten koste gaan van de inkomens van varkenshouders, naar verwachting komt 10% van de varkenshouders extra onder de inkomensgrens van €23,000. Dit hangt sterk af van de mate waarin er betere stalsystemen beschikbaar komen en het tempo waarin de mestverwerkingscapaciteit wordt gerealiseerd waardoor mestafzetkosten afnemen (Backus & Van der Sanden, 2017).

Ten tweede zal worden gekeken naar de kostprijsontwikkeling. Deze wordt grotendeels bepaald door voer, opleg big, huisvesting, arbeid en overige kosten (KWIN, 2019). Voerkosten maken gemiddeld meer dan 50% van de kostprijs uit, deze wordt bepaald door voerefficiëntie en grondstofprijzen. Een belangrijk kengetal dat hier veel gebruikt wordt is de voerconversie, dit is de verhouding tussen voerverbruik en gewichtstoename. Het is dus wenselijk een zo laag mogelijke voerconversie te behalen (Wageningen UR Livestock Research, 2010). Per bedrijf zit hier een groot verschil in, dit heeft te maken met management van voer, energiegehalte van het voer en het al dan niet houden van beren (deze hebben een lagere voerconversie). Gemiddeld zijn de voerkosten in Nederland gestegen met 7% naar €0,87,- per kilo van het vleesvarken (AHDB, 2019). De kosten van het opleggen van biggen is in Nederland in 2018 gemiddeld €45,30,- (KWIN, 2019). €0,19,- van de kostprijs is toe te schrijven aan maatschappelijke eisen, zoals milieu- en dierwelzijnseisen. Dit is de hoogste van Europa (Nvv, 2016).

Dit is ook nadelig voor de huisvestingskosten, aangezien stallen ouder dan 15 jaar moeten voldoen aan de eis 85% ammoniakreductie. Dit zal voornamelijk gerealiseerd worden door het plaatsen van luchtwassers, alternatieven zijn tot op heden niet vergunbaar.

Luchtwassers hebben echter niet de voorkeur, omdat deze niet bijdragen aan verbetering in de stal. 80 tot 85% van de varkensbedrijven moet in 2019 nieuwe vergunningen aanvragen (de Groot J., 2019). Kosten voor huisvesting worden uitgedrukt per vleesvarkensplaats (KWIN, 2019). De arbeidskosten liggen in Nederland relatief hoog, in de agrarische sector liggen deze bij €22,7,- per gewerkt uur (Centraal Bureau voor Statistiek, 2019). Per vleesvarken zijn de gemiddelde arbeidsuren 0,34. Bij overige kosten worden de kosten voor mestafzet meegenomen. Deze bedroeg in 2004 €0,6,- van de kostprijs, inmiddels is deze sterk gestegen naar €0,11,- in 2017. Omgerekend is dit gemiddeld €19,- per kuub mest. In varkensintensieve gebieden zijn de kosten bij €22,- per kuub. Dit is een stuk hoger dan in

omringende landen, waar de mestafzetkosten tussen €0,1-0,4,- cent zijn (Agrimatie , 2017). Andere kostenposten die onder overige kosten vallen zijn: dierenartskosten, water, energie en algemeen (KWIN, 2019). De Nederlandse kostprijs bedroeg in 2018 € 1,60,-. De vraag is hoe zich deze ontwikkelt.

Een derde punt is de omgeving van de varkenshouder. Hierbij wordt met name gekeken naar: afzetmogelijkheden, verbinding met slachthuizen, varkensdichtheid, imago, politiek en mengvoerfabrieken. In Nederland is de infrastructuur goed geregeld, hierdoor zijn er weinig logistieke beperkingen. Dit is positief voor mengvoerleveranciers maar ook voor het transport van varkens en de verbinding met slachthuizen (Paridaans, 2016).

Varkensdichtheid is van belang voor de varkenshouder vanwege ziektedruk. Een gebied waar veel varkens gehuisvest zijn, is het aannemelijker dat zich sneller ziektes verspreiden. Dit gebeurt dan voornamelijk door middel van transport door de lucht en ongedierte (Wageningen UR Livestock Research , 2010).

1.1.4 Belang mengvoerleverancier

Verwacht wordt dat de varkensstapel tot 2030 met 5% is gekrompen (Rabobank, 2019). In Nederland is het aandeel varkensvoerders de grootste in de mengvoerindustrie met ruim 5,0 miljoen ton, deze zal dus ook krimpen. De stoppende varkenshouders zijn vooral kleinere bedrijven, maar die wel volledig mengvoer afnamen. Een andere reden voor de krimp is dat voer steeds efficiënter benut wordt (Nevedi , 2016). Verder speelt mee dat er meer varkenshouders overstappen op conceptproductie, te denken aan vlees met beter leven ster, Keten Duurzaam Varkensvlees en biologisch varkensvlees. Dit betekent minder varkens in een ruimte. Een vierde punt is dat compleet mengvoer vervangen wordt door droge en natte bijproducten. Hierdoor wordt de komende jaren een stijging van het aantal zelfmengers verwacht. Door afname van de markt zullen mengvoerleveranciers moeilijker kunnen groeien in Nederland, dit zal voornamelijk gebeuren door fusies en overnames (Paridaans, 2016). Om deze redenen is het van belang voor mengvoerleveranciers om marktaandeel te winnen in andere gebieden. Gedeeltelijk gebeurt dit al, voornamelijk door de grote bedrijven zoals Agrifirm, For Farmers en de Heus.

De mengvoerleverancier is een belangrijke partner van de varkenshouder. Volgens onderzoek is er een verschil tussen de behoefte van een Duitse varkenshouder en die van een Nederlandse varkenshouder in Duitsland (Van Den Berg, 2018). De Duitse varkenshouder oriënteert zich voor de keuze van mengvoerleverancier voornamelijk op prijs, de Nederlandse varkenshouder richt zich meer op kwaliteit en service. Dit is een groot verschil, aangezien de Duitse mengvoerleveranciers gericht zijn op de Duitsers, dus voornamelijk concurreren op basis van prijs en minder op andere aspecten. Dit betekent er gedeeltelijk niet kan worden voldaan aan de behoeftes van de Nederlandse varkenshouder in Duitsland, hier wordt de rol van de Nederlandse mengvoerleverancier belangrijk. Deze kent de behoeftes en kan hier wel op inspelen.

1.2. Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om vast te stellen of Nederlandse varkenshouders, door de herstructurering van de sector in Nederland, naar een ander gebied zullen vertrekken en welke redenen hiervoor zijn aan te wijzen. De verschillen tussen varkenshouderijen in de gebieden Noord-Brabant, Nedersachsen en Oost-Duitsland zullen worden beschreven

zodat de vergelijking kan worden gemaakt. Dit om een duidelijk beeld te kunnen schetsen waar de kansen liggen voor de Nederlandse varkenshouder ten opzichte van de huidige situatie.

Mengvoerleveranciers die klanten kwijtraken door de herstructurering, hebben door middel van dit onderzoek een indicatie of varkenshouders daadwerkelijk vertrekken, om welke redenen en naar welke gebieden. Tevens kunnen mengvoerleveranciers hierop de strategie aanpassen om klanten te behouden die stoppen in Nederland.

1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen

Aan de hand van de informatie tot nu toe, is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:
Wat is het toekomstperspectief voor een Nederlandse varkenshouder in Duitsland?

Voor het beantwoorden zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- Hoe ziet de ontwikkelruimte eruit in de drie gebieden?
- Hoe ziet de kostprijsontwikkeling eruit in de drie gebieden?
- Wat zijn de gevolgen van de veranderende mestwetgeving in de drie gebieden?
- Hoe ziet de omgeving van de varkenshouder eruit in de 3 gekozen gebieden?
- Is er meer interesse voor emigratie naar Duitsland?

2. Aanpak (Materiaal en Methode)

In dit hoofdstuk wordt de opzet van dit onderzoek toegelicht en welke aanpak is gebruikt om de hoofdvraag te beantwoorden. Er kunnen verschillende materiaal- en onderzoeksmethoden gebruikt worden, deze zijn onder te verdelen in:

- Deskresearch
- Fieldresearch

Deskresearch wordt gebruikt om feitelijke gegevens te verzamelen, onderzoeksdata zijn uit bestaande bronnen verzameld. Gedeeltelijk is hiervoor gebruik gemaakt van literatuurstudie. Voor de literatuurstudie is een zoekplan opgesteld, dit houdt in dat kernbegrippen en bronnen beschreven staan die bij de studie gebruikt zijn. Bij fieldresearch gaat de onderzoeker zelf het veld in om data te verzamelen. Dit is gedaan door middel van enquêtes, interviews en observatie. Voor dit onderzoek is voor beide methodes gekozen omdat het fieldresearch aanvullende informatie levert, die niet te halen zijn uit de deskresearch. Eerst is het deskresearch uitgevoerd, daarna is aanvullende informatie uit de fieldresearch gehaald. De deelvragen zijn verdeeld onder een van de methodes.

Deskresearch:

Deelvragen 1 tot en met 4 zijn beantwoord met behulp van deskresearch.

Hieronder is een tabel opgesteld met kernbegrippen en bronnen die gebruikt zijn bij de literatuurstudie. De kernbegrippen zijn afgeleid uit de deelvragen, met behulp hiervan zijn de deelvragen beantwoord. Tijdens het onderzoek zijn ook alternatieven van de kernbegrippen gebruikt. Daarnaast zijn de kernbegrippen gecombineerd met andere zoektermen zoals werkwoorden of voegwoorden. De zoekmachine Google reageert op woorden zoals AND, OR of NOT. Zo kan een zoekterm een groot gedeelte van het onderwerp dekken of juist uitsluiten. Verder zijn de kernbegrippen voornamelijk in het Duits, Nederlands en Engels gebruikt. Op deze manier is gericht gezocht en heeft het bruikbare resultaten opgeleverd.

Tabel 1 Kernbegrippen en bronnen

Kernbegrippen	Bronnen
Mestbeleid, Gülleverordnung, Kostprijsontwikkeling, kosten Gülleentsorgung, Vollkosten für stallplatz	Green-I Google Scholar
Stallgenehmigungen	Interpig
Standort Schlachthöfe/ Mischfutterfabrieken	Rapport Agrifirm Deutschland
Tierwohl anforderungen an Mastbetrieben	
Lohnkosten Landwirtschaft	
Durchschnittlilche Mastfutterpreise	

Er zijn bepaalde criteria waarop beoordeeld is of de bron geschikt is voor het onderzoek. Ten eerste was het van belang dat de bron bijdroeg aan het beantwoorden van een deelvraag. Daarnaast moest de bron als betrouwbaar ingeschat worden, hiervoor is gelet op auteur, jaartal en referenties. Bronnen waren ook bruikbaar als sneeuwbal, hierbij werd verder gezocht vanuit de literatuurlijst van die bron.

Fieldresearch:

Deelvraag 5 is door middel van fieldresearch beantwoord. Hiervoor is gebruikt gemaakt van interviews. Ten eerste is een interview afgenomen bij een agrarisch makelaar, deze ondersteund boeren bij het emigreren naar het buitenland. Ten tweede zijn erfbetreders geïnterviewd. Daarnaast is bij varkenshouders in de regio Noord-Brabant een interview afgenomen. Deze zijn op basis van een paar criteria geselecteerd. Volgens onderzoek van Connecting Agri&Food is de grootste afname van het aantal varkenshouders in de regio West-Midden. Hieronder vallen de gemeenten Goirle, Alphen-Chaam en Baarle-Nassau (Backus & Van der Sanden, 2017). Ten tweede was het van belang varkenshouders te interviewen die niet vanwege gebrek aan bedrijfsopvolging stoppen. Deze groep stopt immers sowieso, al dan niet versneld. Er is voor een interview gekozen, in plaats van een enquête, omdat hierbij de varkenshouder zelf de vraag kan invullen. Op deze manier is het beste naar voren gekomen welke beweegredenen de varkenshouder heeft.

3.Resultaten

In dit hoofdstuk zijn de resultaten, die antwoord geven op de vijf deelvragen, beschreven en uitgewerkt. Deze resultaten zijn op basis van aanpak en methode, zoals geformuleerd in hoofdstuk 2, verkregen. De resultaten zijn per deelvraag beschreven, dit om een overzichtelijk geheel te vormen. Enkele verzamelde resultaten hebben betrekking op meerdere deelvragen, om die reden kan er enige overlap zijn tussen paragrafen

3.1 Ontwikkelruimte

De ontwikkelruimte wordt beoordeeld op wet- en regelgeving in de 3 gebieden.

3.1.1 Noord-Brabant

De provincie Noord-Brabant heeft de Uitvoeringsagenda Brabantse Agrofood opgesteld. Dit is een visie om de Brabantse landbouw te verduurzamen (Provincie Noord-Brabant, 2016). Onderdeel hiervan is de transitie naar een zorgvuldige veehouderij. In 2017 zijn de maatregelen verder aangescherpt zodat de transitie versneld plaatsvindt. Aangescherpte maatregelen zijn de staldering, Verordening Natuurbescherming en de Brabantse Zorgvuldigheidsscore Veehouderij (BZV). Bij de staldering moet een varkenshouder nu 10% extra staloppervlak slopen voor elke 100m² nieuwbouw. Door aanscherping van de Verordening Natuurbescherming moeten bedrijven ouder dan 15 jaar in 2020 voldoen aan de emissiereducerende eisen en mogen bedrijven niet langer intern salderen. Dit betekent dat bedrijven op stalniveau in plaats van op bedrijfsniveau aan de verordening moeten voldoen. De BZV scoort bedrijven op punten uit de zorgvuldige veehouderij. Een bedrijf dient minimaal een score van 7,25 te behalen, eerder was dit 7 (Provincie Noord-Brabant, 2017). Kosten voor vergunningen van nieuwbouw zijn door (KWIN, 2019) berekend op €95,000,-.

Dit beleid heeft tot gevolg dat een bepaalde groep varkenshouders versneld stopt, resterende varkenshouders moeten sneller en meer investeren. Vooral bedrijven die eerder hebben geïnvesteerd op basis van intern salderen krijgen moeilijkheden om extra te investeren, deze zijn niet in de investeringsplanning voorzien. Bij de staldering is een probleem dat de investeringen van de sloop voorafgaand aan de vergunning gemaakt moeten worden, vooral middelgrote bedrijven krijgen hierdoor problemen met de solvabiliteit (Van Der Schans, Van Well, De Groot , & Bens, 2017). De gemeente komt varkenshouders gedeeltelijk tegemoet door een lening aan te bieden, van maximaal €250.000,- . De kritiek hierop is dat de lening binnen 10 jaar tegen een hogere rente moet worden terugbetaald (Janssen, 2018). Daarnaast zal het aantal stoppers hoger zijn in varkensintensieve gebieden en dichtbij dorpen en beschermde natuurgebieden.

3.1.2 Duitsland

In Duitsland wordt onderscheid gemaakt tussen agrarische en commerciële bedrijven in de landbouw. Een bedrijf wordt als agrarisch erkend als het voldoende eigen grond heeft om het vee, grotendeels, te kunnen voeden met de oogst die daar af komt. Voor 1.500 vleesvarkens is er 55 ha nodig om als agrarisch bedrijf te gelden. In 2013 is de bouwwet, die van belang is voor varkenshouders, aangescherpt. Na invoering van de nieuwe wet verliezen commerciële bedrijven het recht op goedkeuring om zonder bestemmingsplan te bouwen. Deze bedrijven kunnen alleen nog bouwen na goedkeuring van de

verantwoordelijke gemeente. Hierdoor zal de grondgebonden varkenshouderij duidelijk toenemen. (Landwirtschaftskammer Niedersachsen , 2017)

Voor het terugdringen van emissies uit de landbouw wordt in enkele deelstaten in Duitsland een luchtwasser verplicht. Deze eis heeft te maken met de omvang van het bedrijf. Voor een bedrijf met 2000 vleesvarkensplaatsen met grond, of een bedrijf met 1500 vleesvarkensplaatsen zonder grond. Daarnaast is de locatie ook van belang. In Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen, Schleswig-Holstein en Thüringen geldt deze eis. Aangezien dit een relatief nieuwe eis is, is hier nog veel onduidelijkheid over. Voor oudere varkensstallen kunnen de eisen per gebied nog weer verschillen (Landwirtschaftskammer Niedersachsen , 2017).

Het plan is om dit voor heel Duitsland in te voeren, landelijke richtlijnen zijn hiervoor nog niet opgesteld. Het verschilt dus nog per deelstaat (Wechsung, 2017).

Volgens onderzoek (Heinrich-Böll-Stiftung , 2018) ligt in Niedersachsen één van de meest van de varkensintensieve gebieden van Duitsland, de Weser-Ems. Dit heeft gevolgen voor de omgeving en daarmee voor de ontwikkelruimte. Hierdoor zijn eisen strenger dan in andere gebieden van Duitsland. Een gevolg van de verscherpte bouwwet in Niedersachsen is een stijging van de grondprijzen in dit gebied, deze is met 4,6% gestegen naar € 33.497,- per hectare in 2017. Ook wordt het steeds lastiger om langjarige pachtcontracten af te sluiten, terwijl dat belastingtechnisch wel van belang is (Macke, 2019). Een ander gevolg is dat nieuwbouw of uitbreiding een stuk moeilijker is. Er mag immers niet meer zonder bestemmingsplan gebouwd worden en de varkenshouder moet over voldoende grond beschikken om de mest op af te zetten, of kan aantonen waar dit wordt afgezet. Daarnaast kan in dit gebied niet meer conventioneel gebouwd worden met subsidies, de ondernemer kan dit alleen mits per zeug, big en vleesvarken 25% meer ruimte beschikbaar komt (BMEL , 2018). In Niedersachsen is het plaatsen van een luchtwasser verplicht door de hoge varkensdichtheid in dit gebied. Ook in Brandenburg en Mecklenburg-Vorpommern is het plaatsen van een luchtwasser verplicht bij nieuwbouw en vanaf een bedrijfsgrootte van 10.000 dierplekken (Hahne, et al., 2016). In Brandenburg is de gemiddelde grondprijs gestegen met 7,6% naar €11,189,- in 2017 in vergelijking met 2016. Voor Mecklenburg-Vorpommern is de stijging 11,3% naar €21.822,- (Macke, 2019).

3.2 Kostprijsontwikkeling

In deze paragraaf is de kostprijsontwikkeling van een vleesvarken beschreven. Deze wordt bepaald door voer, opleg big, huisvesting, arbeid en overige kosten. Voyer maakt circa 50% van de kostprijs uit, de prijs van grondstoffen kan afhankelijk van de oogst zeer variëren. Een relatief kleine prijsstijging heeft dus grote gevolgen op het saldo van de varkenshouder. Een varkenshouder kan hierop gedeeltelijk sturen door een zo laag mogelijke voerconversie (aantal kg voer dat nodig is voor 1kg gewichtstoename) te behalen. De kosten van het opleggen van biggen is ook belangrijk, dit is de grootste kostenpost na voer. Van de overige kosten is de mestafzet een belangrijk onderdeel, maatschappelijke kosten spelen hierin eveneens mee.

3.2.1 Noord-Brabant

De voerconversie ligt bij 2,55. De gemiddelde voerkosten zijn €0,87,- van de kostprijs in 2018. De mestafzetkosten zijn in 2018 met 5% gestegen ten opzichte van 2017. Hiermee zijn de mestkosten per gemiddeld bedrijf gestegen met €4000,- naar €65.000,-. Dit heeft deels te maken met de droogte, anderzijds door de strengere milieueisen in Duitsland. Hierdoor kan er op de Duitse markt minder afgezet worden en worden transportkosten hoger (Van Der Meulen, 2018). De gemiddelde mestafzetkosten in Noord-Brabant bedragen €22,-.

3.2.2 Duitsland

De productiekosten in totaal zijn met 2 % gestegen in 2017 ten opzichte van 2016. Voor heel Duitsland geldt hetzelfde minimumloon. Deze stijgt met 5,8% tot 2020 naar €9,35,- bruto (Bundesregierung , 2019). Dat is omgerekend €0,14,- van de kostprijs. Voerkosten zijn in Duitsland met gemiddeld 8% gestegen, ten opzichte van 7% in Nederland in 2017. De voerkosten zijn €0,84,- van de kostprijs in 2017. De voerconversie ligt in Duitsland bij gemiddeld 2,66. De kosten van een big zijn in 2018 gemiddeld €44,60,- (AMI, 2019). De kostprijs totaal is €1,56,- per kilogram in 2018 (AHDB, 2019).

Volgens de berekening van de landwirtschaftskammer zijn de kosten van het plaatsen van een luchtwasser per vleesvarkens plek €19,01,- met 2,8 rondes in het jaar. Dit betekent €6,79,- per vleesvarken. Dit is een gemiddelde, het verschilt per aannemer en soort luchtwasser wat de kosten precies zijn. Dit heeft een groot effect op het saldo van de varkenshouder. Het onderzoek van het Bundes Umweltamt (Hahne, et al., 2016) laat zien dat de winst per vleesvarkensplek hierdoor flink daalt. Voor 2013 is een winst per vleesvarkensplek berekend van €8,48 (bedrijven > 2000 dierplekken). Na aftrek van nieuwbouw van een luchtwasser daalt naar €-15,10,-. Een bepaalde groep bedrijven, uitgelegd in paragraaf 3.3.1, moet opslagcapaciteit voor mest realiseren van 9 maanden, dit is een investering die de kostprijs opdrijft voor bedrijven die hier nog niet aan voldoen. De mestafzetkosten in Niedersachsen zijn € 16,60,- (Hartmann, 2019).

3.3 Veranderende mestwetgeving

De mestafzet is een belangrijk onderdeel van de varkenshouderij. De mestproductie van een vleesvarken is gemiddeld 1300 kilogram per dier per jaar (Wageningen UR Livestock Research , 2010). Deze hoeveelheid moet afgevoerd worden, hiervoor gelden op overheidsniveau wetten.

3.3.1 Noord-Brabant

De Nederlandse meststoffenwet reguleert hoeveel, waar, wanneer en hoe meststoffen op de landbouwgrond uitgebracht mogen worden. Ook wordt hier de vrije verhandeling van meststoffen geregeld (Velthof, et al., 2017). In Nederland zijn sinds 1998 de varkensrechten ingevoerd als onderdeel van de Meststoffenwet. Dit is een maatregel om de varkensstapel in Nederland te reguleren en daarmee de mestproductie (PBL, 2016). Eén varkensrecht geldt voor de productie van 7,4 kg fosfaat per jaar. Verder is het verplicht een sluitende boekhouding te voeren van de mest die wordt afgevoerd.

Noord-Brabant kan 60% van de mestproductie niet in eigen gebied afzetten, en moet die hoeveelheid dus exporteren (Hoogeveen, 2017). Duitsland was lang de grootste markt voor

mestafzet. Echter door de strengere milieueisen wordt de export naar Duitsland een stuk minder. In 2016 werd nog bijna 25 miljoen kilo fosfaat naar Duitsland geëxporteerd, de verwachting voor 2019 ligt bij 10 miljoen kilo fosfaat (NCM, 2018). De sector zal nieuwe exportmarkten moeten vinden om het overschot op af te zetten. Het voornemen van de Europese Unie om de meststoffenverordening aan te passen kan hieraan bijdragen. Hierdoor wordt namelijk het vrijhandelsverkeer van organische meststoffen en bodemverbeteraars mogelijk (Raad van de EU, 2019). Hierop sluit ook de ontwikkeling van mestbehandeling in Nederland aan. Door middel van mestbehandeling worden meststoffen opgewaardeerd, vooral door een constantere samenstelling en een lagere footprint in de keten (NCM, 2018). Het effect op kosten voor mestafzet blijkt gering, veehouders kunnen rekenen met een daling van 1-2 euro per ton mest (Luesink, Postma, Smits, Van Schöll, & De Koeijer, 2016).

3.3.2 Duitsland

Uit informatie van het Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft (Bundesamt für Ernährung und Landwirtschaft, 2019) blijkt dat sinds 2017 een aangescherpte mestwetgeving van kracht is in heel Duitsland. Ten eerste is de periode van het uitbrengen van mest op akkers verkort. Afhankelijk van het weer kunnen de bevoegde autoriteiten deze periode tot en met vier weken verschuiven. Ook is het nu verplicht per perceel de maximale hoeveelheid stikstof en fosfor te bepalen, voor percelen die dichtbij water liggen gelden strengere richtlijnen. Daarnaast is de eis van mestopslagcapaciteit aangescherpt, voor bedrijven zonder grond geldt een vereiste opslagcapaciteit van 9 maanden in plaats van 6 maanden. Nu is het nog toegestaan een controlewaarde van 60 kilogram stikstof en 20 kilogram fosfor per hectare uit te brengen, in 2020 is dit voor stikstof nog 50 kilogram per hectare, voor fosfor geldt in 2023 een maximum van 10 kilogram per hectare.

Medeoorzaak van deze aanscherping is de klacht vanuit Brussel tegen Duitsland, vanwege te hoge nitraatwaarden in drinkwater. Brussel is hierin door het Europees gerechtshof in het gelijk gesteld, hierdoor is besloten dat bovengenoemde aanscherping nog niet voldoende is. In belaste gebieden wordt het percentage bemesting per hectare naar beneden gesteld, waar nodig lager dan berekende hoeveelheid die het gewas kan verwerken. Ook wordt er gekeken naar het terugdringen van veedichtheid in bepaalde gebieden (Plass, 2019).

3.3.3 Niedersachsen

In de Weser-Ems, gelegen in Niedersachsen, kent de hoogste varkensdichtheid van Duitsland (Heinrich-Böll-Stiftung, 2018). Hierdoor is er in dit gebied een mestafzet tekort van 65.000 hectare. Een gedeelte van deze mest wordt hierdoor afgevoerd. De meeste overtollige mest wordt afgezet in de akkerbouw regio's van Niedersachsen, voornamelijk de regio Hannover. De totale hoeveelheid geëxporteerde mest is 2.280.000 ton in het jaar 2017. De vee-eenheden in dit gebied liggen tussen 2,66-3,75 per hectare.

Een gevolg van de hoge varkensdichtheid, maar ook pluim- en rundvee dichtheid, is sinds de verscherping duidelijk te merken. In dit gebied zijn namelijk op veel stukken grond te hoge waarden aan, vooral, stikstof gemeten. Om deze reden wordt de richtlijn in dit gebied nog verder aangescherpt, wat meer mestexport betekent (Schepers, 2018).

Voor dit gebied geldt er meer onzekerheid dan in andere gebieden, dit door druk vanuit Brussel. Onduidelijk is nog welke extra maatregelen er nog genomen worden om aan de

eisen vanuit Brussel te voldoen. Een ander gevolg is dat veel bedrijven niet genoeg opslagcapaciteit hebben om de mest 9 maanden op te slaan, hierdoor wordt er bijgebouwd.

3.3.4 Brandenburg en Mecklenburg-Vorpommern

In Brandenburg en Mecklenburg-Vorpommern zijn de aangescherpte regels ook van toepassing. Echter kennen deze gebieden geen overschot aan mest. In deze gebieden is het aantal vee-eenheden per hectare binnen de normen, namelijk tussen 0,4 - 0,5 (Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft , 2016)

3.4 Omgeving varkenshouder

De omgeving van de varkenshouder wordt vergeleken op basis van varkensdichtheid, mengvoederfabrieken, slachthuizen, imago en politiek per gebied. De varkensdichtheid per gebied is van belang omdat er op basis daarvan politieke beslissingen en wetten gemaakt worden, en het de maatschappelijk druk verhoogd op een gebied. Dit voornamelijk door geuroverlast en hoge emissies. Het is van belang om te weten waar slachthuizen en mengvoederfabrieken gevestigd zijn vanwege transportkosten (Baltussen & Bolhuis, 2008).

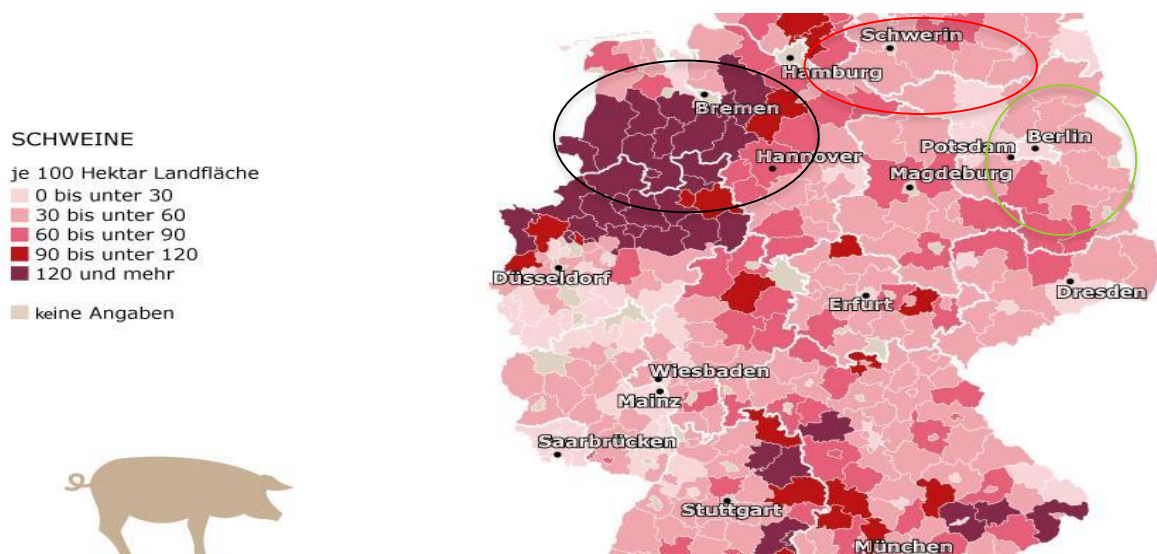
3.4.1 Noord-Brabant

Noord-Brabant heeft de hoogste varkensdichtheid van Nederland. 47% van de varkensbedrijven zijn hier gevestigd, die huisvesten in totaal ongeveer 50% van het aantal varkens. Slachthuizen zijn in de provincie Noord-Brabant goed vertegenwoordigd met 14 in totaal. In Zuid-Nederland staan in totaal 58 mengvoederfabrieken.

Uit de Agrifoodmonitor 2016 (Onwezen, Reinders, & Snoek, 2016) blijkt dat de maatschappelijke waardering voor de varkenshouderij het minst positief is vergeleken met de andere productiesectoren. De sector roept bij burgers relatief veel negatieve emoties op. Bij het eten van varkensvlees hebben burgers gemengde gevoelens en vragen zich af waar het vlees vandaan komt. Vanuit de maatschappij wordt het steeds belangrijker beschouwd dat productiedieren natuurlijk gedrag kunnen vertonen en over voldoende ruimte beschikken. Daarnaast staan burgers negatief tegenover megastallen. Wel is het zo dat 43% van de burgers van mening is dat het welzijn van productiedieren is gestegen en dat die beter is dan in andere Europese landen (Kantar Public , 2018). Echter heeft de varkenshouderij nog met een relatief negatief beeld te maken. De sector probeert nu een inhaalslag te maken door burgers actief te informeren over de varkenshouderij. De producentenvereniging Varkenshouderij heeft een actieplan opgesteld om meer draagvlak te creëren bij burgers en aan een betere positie voor varkenshouders in de keten te werken.

Minister van Landbouw Carola Schouten heeft medio 2018 de kringlooplandbouw als toekomstvisie gepresenteerd. Dit betekent dat Nederland het streven heeft in 2050 circulair te zijn. Hierin speelt de varkenshouderij een grote rol. 65% van het mengvoer komt van restproducten uit de humane consumptie. Een belangrijk gedeelte bestaat uit sojaschroot, afval van sojaolieproductie voor humane consumptie. Dit wordt geïmporteerd. De mest kan alleen weer geëxporteerd worden naar het herkomstland van de soja als deze tot hoogwaardig en wereldwijd gecertificeerd product verwerkt is. Dit kan voor de varkenshouderij een kans zijn het imago te verbeteren en het varken als ultiem kringloopdier te presenteren.

3.4.2 Duitsland

Figuur 1: Aantal varkens per hectare. Opmerking. Aangepast overgenomen uit (Heinrich-Böll-Stiftung , 2018) pag. 21.

Figuur 1 laat de varkensdichtheid per hectare in de deelstaten van Duitsland zien. Niedersachsen, het zwart omcirkelde gebied, heeft zichtbaar de grootste varkensdichtheid in Duitsland. Mecklenburg-Vorpommern, het rood omcirkelde gebied, kent een regio waar een relatief hoge varkensdichtheid is. Brandenburg, het groen omcirkelde gebied, is de varkensdichtheid relatief laag vergeleken met de andere gebieden. Dit is niet alleen van belang in samenhang met eventuele ziektes, maar ook met de politieke besluiten in het gebied.

Wat betreft de mengvoederfabrikanten zijn er in Duitsland 299 bedrijven actief. Gemiddeld produceren deze 80.065 ton mengvoer per jaar per fabriek (Dvтиernahrung, 2019). Volgens onderzoek van het Duitse ministerie voor Landbouw en voeding (Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung , 2018) wordt 59,5% van de mengvoerders in fabrieken gemaakt uit de regio noord, hieronder valt Niedersachsen met 98 fabrieken. 19,1% wordt gemaakt in de regio oost, hieronder vallen Mecklenburg-Vorpommern met 9 fabrieken en Brandenburg met 13 fabrieken. In totaal is er in Duitsland in 2018 9,6 miljoen ton varkensvoeder geproduceerd, wat tevens het grootste aandeel is van alle voeders. Deze hoeveelheid is sinds 2014 redelijk stabiel gebleven. Alleen in de regio oost is het aandeel varkensvoerders met 2,4% gestegen in het jaar 2018 vergeleken met 2017. De grootste mengvoederleveranciers in Duitsland zijn: Deuka, Agravis, HaGe Kiel, ATR, GS Agri, Rothkötter, For Farmers en Flemming&Wendeln. In Duitsland is het gebruikelijk dat, vooral de grotere, vleesvarkensbedrijven het eigen voer mengen. De ondernemer koopt dus zelf de grondstoffen in, de mengvoederleverancier vult het rantsoen aan met mineralen. Bij vleesvarkensbedrijven die een eigen mengvoerinstallatie hebben, houdt de ondernemer zich ook bezig met inkoop van grondstoffen, de behoefte naar een mengvoederleverancier verandert bij dit bedrijven (Van Den Berg, 2018).

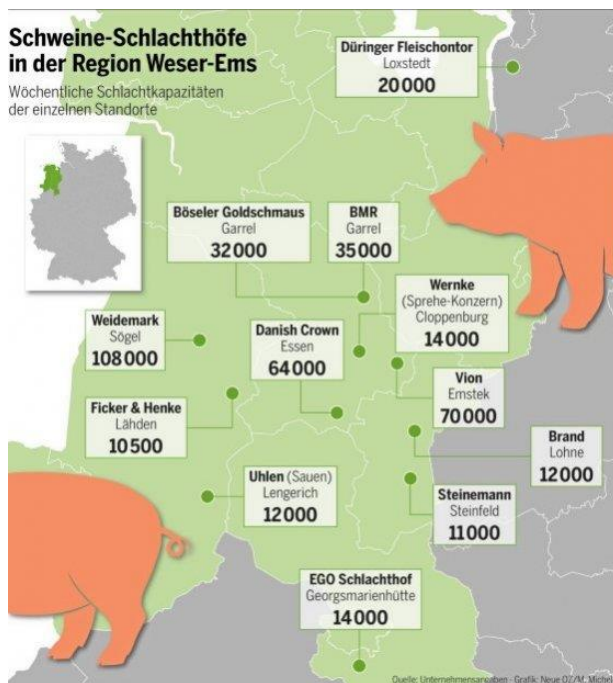
Wat inmiddels als algemeen bekend beschouwd wordt, is dat het imago van de varkenshouderij van belang is. Net als in Nederland, speelt dit in Duitsland een grote rol. De sector heeft in Duitsland, tot voor kort, weinig moeite gedaan om in de media aan het imago

te werken. De sector heeft niet op tijd ingespeeld op de verandering van de mens-productiedierverhouding in de maatschappij (Spiller, et al., 2015). In Duitsland is bijvoorbeeld het initiatief Tierwohl gestart, te vergelijken met het Nederlandse Beter Leven Keurmerk. Varkenshouderijen krijgen hierdoor te maken met strengere eisen, waardoor steeds vaker ver- of nieuwbouw nodig is. Maar hierop stuiten varkenshouders vaak op weerstand vanuit de omgeving. Enerzijds komt dit doordat de agrarische ondernemers steeds geringer aandeel in de maatschappij hebben, hierdoor kennen minder burgers de ondernemers persoonlijk of weten wat er op een agrarisch bedrijf speelt. Anderzijds door stedelingen die naar dorpen verhuizen. Deze groep ziet grote varkenshouderijen als stoorzender in de landelijke idylle. Het interesse voor dierwelzijn is de laatste jaren sterk gestegen, deze trend zet ook de komende jaren door. Vooral doordat burgers steeds meer mogelijkheden krijgen zich hiervoor in te zetten (Betz, 2018). De grote supermarktketens Lidl, Kaufland, Netto, Aldi Nord en Aldi Süd maken inmiddels gebruik van eigen labels om beterleven vlees te kenmerken.

In de regio Weser-Ems is toenemende weerstand tegen de agrarische sector, met name tegen nieuwbouw van stallen. Dit komt voornamelijk door de hoge veedichtheid, hierdoor komt er meer strijd voor grond en andere bronnen die ook van belang zijn voor burgers. Daarnaast speelt mee dat burgers negatief tegenover het overschot van mest en geur van de veehouderij in dit gebied staan. De politiek neemt in deze regio maatregelen om verdere uitbreiding van het veebestand tegen te gaan, vooral door aangescherpte eisen voor luchtwassers, een sterkere controle op vergunningen en het verbieden van bouwen zonder bestemmingsplan (Spiller, et al., 2015). In Brandenburg is een actiegroep gestart, Aktionsbündnis Agrarwende Berlin-Brandenburg, waarin veelal ecologische landbouwverenigingen samen met burgers acties opzetten tegen uit- of nieuwbouw van intensieve veehouderijen (Agarbündnis Agrarwende Berlin-Brandenburg , 2019). Een recent voorbeeld is de nieuwbouw van een leghennenstal, deze is afgekeurd door de betreffende gemeente vanwege de bezwaren van omwonenden.

Wat betreft de politiek is in Duitsland veel onduidelijk, zo is er nog geen oplossing voor het verbod op het castreren van biggen eind 2020, eveneens is er geen duidelijk plan voor de handhaving wat betreft het coupeerverbod. Dit zijn belangrijke thema's voor de vleesvarkenshouder, aangezien het houden van beren een andere aanpak vergt. Wat uit onderzoek (Meyer, Menzer, & Henke, 2015) als ingewikkeld blijkt is het houden van varkens met lange staarten, er zijn veel factoren die van invloed zijn daarmee dit succesvol is. Wat zeker is, het benodigd meer arbeid en kennis. Maar het kan ook voordelen opleveren, mits de afname van beren gegarandeerd is en berengeur onder 3,5% blijft (Verhaagh & Deblitz , 2016). Wat wel vanuit de politiek duidelijk gecommuniceerd wordt, is dat Duitsland voorloper moet worden in Europa in Dier- en Welzijn. Dit wil men bereiken door doelgerichtere subsidies, onderzoek en innovatie en het landelijk label 'Tierwohl' (BMEL , 2018).

De slachthuizen grootste slachtondernemers van Duitsland zijn; Tönnies GmbH, Westfleisch eG, Vion, Danish Crown, Willms Gruppe, Möller en Böseler Goldschmaus. Deze staan veelal in het westen.

Figuur 2: Slachthuizen in de regio Weser-Ems Opmerking. Overgenomen uit (Fisser, 2017)

In de afgelopen 2 jaren hebben twee grote fabrieken, beide van Vion, de deuren gesloten in de regio Niedersachsen. Dit vermindert de concurrentiestrijd tussen slachtbedrijven, wat de positie van vleesvarkenshouders niet ten goede komt (Fisser, 2017). In Brandenburg en Mecklenburg-Vorpommern zijn een stuk minder slachthuizen, de grootste zijn van Tönnies en Vion en staan in Perleberg, Mecklenburg-Vorpommern, en Weißenfels, Brandenburg.

3.5 Meer interesse voor emigratie naar Duitsland?

In deze paragraaf staan de bevindingen van de interviews beschreven. De interviews staan in bijlage 1 en 2. De uitwerking van de interviews staan in bijlage 3 en 4.

Het Centraal Planbureau voor Statistiek (Centraal Bureau voor Statistiek , 2017) houdt geen recente cijfers bij van emigrerende boeren naar Duitsland of andere gebieden. Hierdoor is het niet mogelijk de uitkomst van de interviews te toetsen met statische cijfers. Uit de interviews met de makelaars is naar voren gekomen dat geen toename van emigratie geconstateerd is. Bij melkveehouders is dit duidelijk wel het geval. Daarnaast kwam naar voren dat geprefereerd wordt een varkensbedrijf op relatief korte afstand te kopen zodat de varkenshouder in Nederland kan blijven wonen. Een opvallende uitkomst is dat Duitse makelaars aangeven binnen Duitsland een verschuiving te zien in de varkenssector. Geconstateerd is dat meer Duitse varkenshouders in de markt op zoek zijn naar een betere investeringsmogelijkheid. Hierbij gaat het vooral om West-Duitse varkenshouders. Ten slotte is uit het interview met de makelaars naar voren gekomen dat varkenshouders regelmatig via toeleverende bedrijven naar mogelijkheden in het buitenland informeren. Mengvoederleverancier Agrifirm kan dit deels bevestigen, regelmatig begeleidt het bedrijf varkenshouders in het proces van investeren in een ander gebied of verstrekt hiervoor informatie aan de varkenshouder.

Door deze deelvraag kan de conclusie getrokken worden dat er een groep Nederlandse vleesvarkenshouders is die vertrouwen heeft in de toekomst in Nederland. Daarnaast is er een groep die twijfelt, en door de recentelijke ontwikkelingen in de markt eventueel bereid is door te gaan met de varkenshouderij, al dan niet in Nederland. Er is geen toename van emigratie waargenomen, ook niet naar een ander gebied. Het blijkt dat de mengvoerleverancier een rol speelt als dit vraagstuk speelt bij varkenshouders. Vaak wordt dit onderwerp besproken met een adviseur van een mengvoerleverancier, agrarische makelaars gaven zelfs aan dat de mengvoerleverancier eerder wordt benaderd als een makelaar. Wel wordt Duitsland in overweging genomen als eventueel gebied om in te investeren, daarnaast werd België genoemd als bestemming.

4. Discussie

Doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van het toekomstperspectief van de Nederlandse varkenshouder in Duitsland. Er is voor gekozen om drie gebieden aan te wijzen die vervolgens met elkaar vergeleken worden op bepaalde aandachtsgebieden die belangrijk zijn bij het bepalen van kansen en/of bedreigingen voor de varkenshouder. Tevens is onderzoek gedaan of er daadwerkelijk meer interesse is voor een van de gebieden en of de mengvoerleverancier hierin een rol heeft. Op deze manier is theorie en praktijk met elkaar gecombineerd. Volgende deelvragen zijn beantwoord om het doel te behalen:

- Hoe ziet de ontwikkelruimte eruit in de drie gebieden?
- Hoe ziet de kostprijsontwikkeling eruit in de drie gebieden?
- Wat zijn de gevolgen van de veranderende mestwetgeving in de drie gebieden?
- Hoe ziet de omgeving van de varkenshouder eruit in de 3 gekozen gebieden?
- Is er meer interesse voor emigratie naar Duitsland?

Wat uit de resultaten van de eerste deelvraag duidelijk naar voren is gekomen, is dat de verschillen wat betreft wet- en regelgeving kleiner worden tussen de Nederlandse en Duitse onderzochte gebieden. Tegen problemen, die in Nederland al jaren spelen, zoals het gevolg van het mestoverschot, wordt in Duitsland sinds enkele jaren een verscherpt beleid gevoerd. Vooral in de veeintensieve gebieden zijn de gevolgen merkbaar. De derde deelvraag verduidelijkt dit nog eens, beleid van de twee verschillende overheden komen steeds meer met elkaar overeen wat betreft het mestthema. Het beleid in Duitsland is erop gericht een varkenshouderij te verwezenlijken waarbij grondgebondenheid van belang is. Wat verder met het beantwoorden van de deelvragen werd bevestigd is, wat in de literatuurstudie al voren kwam, dat er grote verschillen zijn tussen gebieden in Duitsland. Waarbij het gebied in het westen, Nedersachsen, te maken heeft met verscherpte regels die kostprijsverhogend zijn en het uitbreidingsvermogen beperken, wordt in het Oosten nog iets soepeler omgegaan met het beleid van de Duitse overheid. Zo moet een vleesvarkenshouder in Nedersachsen een luchtwasser bouwen vanaf 1.500 dierplekken, in Brandenburg is dat vanaf 10.000 dierplekken. Een oorzaak hiervan is de veedichtheid in Nedersachsen, die meer te vergelijken is met die in Noord-Brabant. De omgeving van de varkenshouder in Duitsland is eveneens sterk veranderd de afgelopen jaren. Zo voert de politiek beleid om voorloper te worden van Dier- en Welzijn in Europa, wat te zien is in de subsidie regelingen van de overheid. In bepaalde gebieden is het al niet meer mogelijk om, met subsidie, conventioneel te bouwen. Ook is het imago van varkenshouders bij de burgers niet bepaald positief, er zijn verschillende burgerinitiatieven die, met succes, nieuwbouw of uitbreiding tegenhouden. In het oosten van Duitsland zijn toeleverende- en verwerkende bedrijven minder vertegenwoordigd dan in het westen of Nederland. Nadeel hiervan is dat varkenshouders minder keuze hebben tussen bedrijven in deze groep. De laatste deelvraag is beantwoord door middel van het afnemen van interviews bij varkenshouders in Noord-Brabant, alsook het interviewen van Duitse en Nederlandse agrarisch makelaars. Een duidelijke uitkomst is dat er geen verhoogde interesse van varkenshouders is om in Duitsland te investeren. Enerzijds komt dit door veranderde situatie van de opbrengsten van vleesvarkens. Sinds de Afrikaanse varkenspest, die vooral in China een groot effect heeft, zijn de prijzen van vleesvarkens een stuk gestegen, tegelijkertijd dalen op het moment de voer- en mestafzetprijzen (Van Der Haar, 2019). Anderzijds heeft dit te maken met de onbekendheid

van de Duitse sector en de taal en cultuur. Wel is inzichtelijk geworden dat de mengvoerleverancier een rol speelt voor de varkenshouders die wel de stap nemen te investeren in een ander gebied. Dit is ook door de agrarisch makelaars bevestigd.

Met deze informatie kan een Nederlandse varkenshouder een indruk krijgen van de verschillen tussen de gebieden Noord-Brabant, Nedersachsen en Oost-Duitsland (Brandenburg en Mecklenburg-Vorpommern). Een mengvoerleverancier kan door het lezen van dit onderzoek eveneens een indruk krijgen van de verschillen, daarnaast wordt duidelijk, ook voor henzelf, dat deze groep een rol speelt in het proces van de varkenshouder te investeren in een ander gebied.

Reflectie en Betrouwbaarheid

Terugkijkend op dit onderzoek kan gesteld worden dat het vooronderzoek de grootste kluit was. De achterliggende bedoeling van de opdrachtgever was niet geheel eenvoudig te achterhalen. Dit is wel van belang om de juiste hoofdvraag te formuleren en de daarbij gehorende deelvragen. Dit eenmaal gelukt is het onderzoek naar verwachting verlopen.

Er is in dit onderzoek voldoende gebruikt gemaakt van wetenschappelijk bronnen waardoor beschreven informatie betrouwbaar is. De aanleiding en onderzoeksvraag is duidelijk beschreven en met wetenschappelijke bronnen onderbouwd. Tevens is er gebruik gemaakt van rapporten en vaktijdschriften uit de sector. Deze zijn op betrouwbaarheid gecontroleerd door middel van wetenschappelijke bronnen of verschillende bronnen die hetzelfde beweren. De meeste bronnen zijn bovendien van recente datum, dit doordat de markt snel en veel is veranderd de afgelopen jaren. De literatuurstudie sluit aan op het onderzoek in de praktijk. Bepaalde bevindingen uit de literatuur zijn door de praktijk bevestigd. Een kritisch punt is het aantal geïnterviewde varkenshouders, een hoger aantal was de betrouwbaarheid van dit onderzoek ten goede gekomen. Daarnaast wordt het daadwerkelijke aantal emigrerende varkenshouders niet bijgehouden, hierdoor was het niet mogelijk een vergelijking met die cijfers te maken.

5. Conclusie en aanbevelingen

Door de verwachting, na onderzoek door de (Rabobank, 2019), dat tot en met 2030 het aantal varkenshouders daalt van 3.500 tot 1.000, rees de vraag of een gedeelte van de stoppende varkenshouders bereid is in het buitenland opnieuw te investeren in de varkenshouderij. Om hierop antwoord te kunnen geven is de volgende hoofdvraag opgesteld: *Wat is het toekomstperspectief voor een Nederlandse varkenshouder in Duitsland?* De volgende deelvragen zijn opgesteld om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden:

- Hoe ziet de ontwikkelruimte eruit in de drie gebieden?
- Hoe ziet de kostprijsontwikkeling eruit in de drie gebieden?
- Wat zijn de gevolgen van de veranderende mestwetgeving in de drie gebieden?
- Hoe ziet de omgeving van de varkenshouder eruit in de 3 gekozen gebieden?
- Is er meer interesse voor emigratie naar Duitsland?

5.1 Conclusie

Ontwikkelruimte

In Noord-Brabant wordt de varkenshouder steeds verder ingeperkt in de mogelijkheden het bedrijf uit te breiden. Dit komt vooral door overheidsbeleid, naast verscherpte maatregelen voor natuur en milieu is dat de stalderingseis. Hierbij moet een varkenshouder voor elke 100 m² nieuwbouw, in hetzelfde gebied 110 m² slopen. In Duitsland zijn sinds 2013 ook verscherpte regels ingevoerd wat betreft nieuw- of verbouw van stallen. Er mag niet meer zonder bestemmingsplan gebouwd worden als het geen agrarisch bedrijf betreft. Hierdoor wordt uitbreiding een stuk moeilijker, er moet namelijk eerst een vergunning aangevraagd worden, dit is vaak langdurig en prijzig. Daarnaast moet vanaf een bepaald aantal vleesvarkensplekken een luchtwasser geplaatst worden. De kosten kunnen hiervoor lopen tot €6,79,- per vleesvarkensplek. Een derde punt is het verhogen van de opslagcapaciteit van mest, deze is van 6 naar 9 maanden verhoogd. In Niedersachsen zijn, vanwege de hoge varkensdichtheid, de regels verder verscherpt. Zo moet een luchtwasser al vanaf een bedrijfsgrootte 1.500 plekken gebouwd worden. Door de huidige wetgeving zal de grondgebonden varkenshouderij gestimuleerd worden.

Kostprijsontwikkeling

Evenals in Noord-Brabant, stijgen de kosten voor milieu- en dier- en welzijnseisen in Duitsland. De kostprijs van Nederland en Duitsland ligt redelijk bij elkaar, respectievelijk € 1,60,- en €1,56,- voor het jaar 2018. In Duitsland gelden in Niedersachsen verscherpte regels, wat nadelig voor de kostprijs in dat gebied. Extra mestopslag en het plaatsen van luchtwassers drijft de kostprijs omhoog. Daarnaast is in dit gebied een mestoverschot, waardoor kosten berekend worden, €16,60 in vergelijking met €22,00 in Noord-Brabant. Het oosten van Duitsland kent deze kosten niet, ook wordt dit gebied minder hard getroffen door verscherpte maatregelen. Wel is de voorspelling dat de kostprijs in Duitsland zal blijven stijgen, door verhoogde kosten voor beter dier- en welzijn. In Noord-Brabant stijgt de kostprijs door extra milieumaatregelen.

Veranderende mestwetgeving

Bij deze deelvraag is duidelijk geworden dat de aangescherpte Duitse wetgeving een direct effect heeft op de mestafzet van Nederland. Sinds 2017 is namelijk de uitbrengtijd verkort,

hierdoor zijn varkenshouders verplicht een opslagcapaciteit voor mest te hebben van 9 maanden. Daarnaast moet de grond elk perceel bemonsterd worden om de maximale hoeveelheid stikstof en fosfor te kunnen bepalen. Doordat in Nedersachsen een hoge veedichtheid bestaat, wordt verwacht dat hier nog extra maatregelen genomen zullen worden. Om deze reden wordt binnen de regio Nedersachsen, de Weser-Ems, de mest afgezet door middel van export. De gebieden in Oost-Duitsland kennen geen mestoverschot, hierdoor is er geen export en worden hier geen te hoge concentraties stikstof en fosfor geconstateerd in de bodems. Voor Nederland betekent dit dat een andere afzetmarkt gevonden moet worden.

Omgeving

Er kan een scheiding gemaakt worden tussen Noord-Brabant en Nedersachsen, en Brandenburg en Mecklenburg-Vorpommern. De eerste twee gebieden kennen een hoge varkensdichtheid, wat nadelig is voor de mestafzet en ziekteverspreiding. Te zien is het voordeel dat toeleverende en verwerkende bedrijven ruim vertegenwoordigd zijn in deze gebieden, zoals mengvoerfabrieken en slachthuizen. Dit bevordert de concurrentiestrijd tussen die bedrijven, wat voordelig kan zijn voor de varkenshouder. In het oosten van Duitsland is dit minder, hier is het in principe net omgekeerd. De politiek in Duitsland geldt landelijk, alle deelstaten moeten bijdragen aan de ambitie van de overheid voorloper te worden in Europa op gebied van Dier- en Welzijn. Dit heeft invloed op beschikbaarheid van subsidies. Ook dit is een gevolg van het imago van de varkenshouderij in Duitsland, net als in Nederland is deze niet erg positief. Hierdoor kennen veel gebieden voorbeelden van burgerinitiatieven die komst van nieuwe veehouderij tegen willen houden, dit speelt niet enkel in de varkenshouderij. De druk vanuit de maatschappij om dierwelzijn te verbeteren blijft bestaan, supermarktketens geven hieraan gehoor en introduceerden eigen labels voor vlees. Vanwege de besluiteloosheid van de Duitse overheid wat betreft het verbod op onverdoofd castreren en het verbod op het couperen van staarten, kunnen er in de toekomst nog wat veranderingen komen voor vleesvarkenshouders.

Interesse

Door deze deelvraag kan de conclusie getrokken worden dat er een groep Nederlandse vleesvarkenshouders is die vertrouwen heeft in de toekomst in Nederland. Daarnaast is er een groep die twijfelt, en door de recentelijke ontwikkelingen in de markt eventueel bereid is door te gaan met de varkenshouderij, al dan niet in Nederland. Er is geen toename van emigratie waargenomen, ook niet naar een ander gebied. Het blijkt dat de mengvoerleverancier een rol speelt als dit vraagstuk speelt bij varkenshouders. Vaak wordt dit onderwerp besproken met een adviseur van een mengvoerleverancier, agrarische makelaars gaven zelfs aan dat de mengvoerleverancier eerder wordt benaderd als een makelaar. Wel wordt Duitsland in overweging genomen als eventueel verbied om in te investeren, daarnaast werd België genoemd als bestemming.

Wat is het toekomstperspectief van de Nederlandse varkenshouder in Duitsland?

De laatste jaren is er veel veranderd in de Duitse varkenssector. Nedersachsen was eens een geliefd vestigingsgebied voor Nederlandse varkenshouders vanwege de uitbreidingsmogelijkheden, economische voordelen en de korte afstand tot Nederland. Maar deze redenen gelden anno 2019 niet meer. Door de hoge varkensdichtheid in Nedersachsen is de ontwikkelruimte zeer beperkt, gelden strenge milieueisen (o.a. verplichte luchtwasser) en zijn de mestafzetkosten hoog. Het is aannemelijk dat in dit gebied

de eisen nog verder aangescherpt zullen worden vanwege de overlast die het mestoverschot met zich meebrengt. Ook zijn de grondprijzen in Niedersachsen flink gestegen, weliswaar niet tot het niveau in Noord-Brabant maar duidelijk hoger dan in Oost-Duitsland. Dit verkleint de voordelen ten opzichte van Noord-Brabant. De gebieden in Oost-Duitsland hebben eveneens met aangescherpte wetgeving te maken, echter door een lagere varkensdichtheid zijn deze niet zo ingrijpend. Daarnaast zijn bedrijven groter waardoor stijgende kostprijs door schaalgrootte gedeeltelijk opgevangen kan worden. Een groot voordeel is dat in het Oosten nauwelijks mestafzetkosten gerekend worden, gemiddeld tussen €0, en € 1,- per kuub. Wel is het zo dat megastallen vanuit de maatschappij niet meer gewenst zijn en door burgerinitiatieven geremd worden. Geconcludeerd wordt dat tussen het gebied Niedersachsen en Noord-Brabant de verschillen een stuk kleiner zijn geworden. Hierdoor is het toekomstperspectief in dit gebied minder positief. Daarentegen zijn de verschillen tussen Oost-Duitsland en Noord-Brabant groter, voornamelijk op gebied van mestafzetkosten, schaalgrootte en milieueisen. Het verschil tussen mening over de varkenshouderij en druk vanuit de maatschappij op beter dierenwelzijn zijn klein tussen alle gebieden. Er is nog wel degelijk toekomstperspectief in Oost-Duitsland, van belang is per gebied en per varkenshouder apart naar mogelijkheden te kijken. Hierbij wordt de mengvoederleverancier vanuit perspectief van de varkenshouder als belangrijke informatiebron gezien.

5.2 Aanbevelingen

Aan de hand van dit onderzoek zijn een aantal aanbevelingen geformuleerd.

Ten eerste wordt aanbevolen het gebied Niedersachsen als investeringsgebied uit te sluiten. Dit gebied staat dermate onder druk door de hoge varkensdichtheid dat het nauwelijks voordelen biedt ten opzichte van Noord-Brabant. Daarnaast is het aannemelijk dat maatregelen wat betreft milieueisen verder aangescherpt worden wat kostprijsoptdrijvend werkt. Ten tweede wordt aanbevolen gebieden in Oost-Duitsland wel in aanmerking te laten komen als mogelijk investeringsgebied. Vooral de lage mestafzetkosten maken dit aantrekkelijk. Waar rekening mee gehouden moet worden is dat ook het Oosten een beleid voert om een grondgebonden varkenssector te creëren, alleen dat soort bedrijven komen nog in aanmerking voor subsidies. Daarnaast zijn ook hier acties tegen nieuwkomst van varkenshouderijen, onderschat dit niet.

Bibliografie

Agarbündnis Agrarwende Berlin-Brandenburg . (2019). Von <https://www.agrarwen.de/ueber-uns/> abgerufen

Agrimatie . (2017). *Concurrentiepositie* . Von www.agrimatie.nl : <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2269&indicatorID=2057§orID=2255> abgerufen

AHDB. (2019). *2017 pig cost of production in selected countries*. http://agricultura.gencat.cat/web/.content/de_departament/de02_estadistiques_observatoris/27_butlletins/02_butlletins_nd/documents_nd/fitxers_estatics_nd/2018/0219_2018_SProductius_Porci_Produccio-cost-2017-MON-INTERPIG-UK.pdf: AHDB. Abgerufen am April 2019 von http://agricultura.gencat.cat/web/.content/de_departament/de02_estadistiques_observatoris/27_butlletins/02_butlletins_nd/documents_nd/fitxers_estatics_nd/2018/0219_2018_SProductius_Porci_Produccio-cost-2017-MON-INTERPIG-UK.pdf

AMI. (25. mei 2019). *Erzeugerpreise* . Abgerufen am 2019 von www.ami-informiert.de: https://www.ami-informiert.de/ami-maerkte/maerkte/ami-maerkte-agrarwirtschaft/meldungen/single-ansicht?tx_aminews_list%5B%40widget_0%5D%5BcurrentPage%5D=61&tx_aminews_singleview%5Baction%5D=show&tx_aminews_singleview%5Bcontroller%5D=News&tx_aminews_single

Backus, C. P., & Van der Sanden, A. J. (2017). *Verwachte effecten aanscherping verordening natuurbescherming en invoeren staldering op omvang en structuur veehouderij Noord-Brabant*. Uden: Connecting Food&Agri. Von <https://docplayer.nl/56928240-Verwachte-effecten-aanscherping-verordening-natuurbescherming-en-invoeren-staldering-op-omvang-en-structuur-veehouderij-noord-brabant.html> abgerufen

Baltussen, W., & Bolhuis, J. (2008). *Ontwikkeling mengvoederproductie Noord-Brabant 2008-2013*. Den Haag : LEI Wageningen UR . Abgerufen am 09. Juni 2019 von <https://pdfs.semanticscholar.org/4c82/6af59459552984445ebd02eedde3760660af.pdf>

Betz, H. (2018). *Entwicklungen & Trends 2018: Die Gesellschaft will mehr Tierschutz - und die Politik?* . Abgerufen am 09. Juni 2019 von https://www.kritischer-agrarbericht.de/fileadmin/Daten-KAB/KAB-2019/KAB2019_241_255_Betz.pdf

BMEL . (2018). *Nutztierstrategie: Zukünftige Tierhaltung in Deutschland* . Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft . Von https://www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/Broschueren/Nutztierhaltungsstrategie.pdf?__blob=publicationFile abgerufen

- Bundesamt für Ernährung und Landwirtschaft . (Mei 2019). Von www.bmel.de :
https://www.bmel.de/DE/Landwirtschaft/Pflanzenbau/Ackerbau/_Texte/Duengung.html;jsessionid=778BB549E698CAC9801D73FC60F2685F.1_cid358#doc604012bodyText3 abgerufen
- Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung . (2018). *Struktur des Mischfutterhersteller 2018* . Onderzoek . Von https://www.ble.de/SharedDocs/Downloads/DE/BZL/Daten-Berichte/Futter/Kalenderjahr2018/StrukturberichtMischfutter2018.pdf?__blob=publicationFile&v=2 abgerufen
- Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft . (2016). *Daten und Fakten* . Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft . Von https://www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/Broschueren/DatenundFakten.pdf?__blob=publicationFile abgerufen
- Bundesregierung . (2019). *Der Mindestlohn steigt* . Abgerufen am 25. mei 2019 von www.bundesregierung.de : <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/mindestlohn-steigt-1138404>
- CBS . (30. April 2019). www.cbs.nl. Von <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81589NED/table?ts=1551963568858> abgerufen
- Centraal Bureau voor Statistiek . (02. Februari 2017). *Emigratie agrarische ondernemers naar Duitsland*. Abgerufen am 27 . Februari 2019 von Cbs: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2017/06/emigratie-boeren-2010-2015>
- Centraal Bureau voor Statistiek . (2019). *Arbeidstkosten agrarische sector* . Von www.cbs.nl :
<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84165NED/table?ts=1556898594545> abgerufen
- Centraal Bureau voor Statistiek . (2019). *Vleesvarkens per bedrijf* . Von www.cbs.nl :
<https://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=80780NED&D1=580-583,618-621&D2=15&D3=16-18&HDR=G1,G2&STB=T&VW=T> abgerufen
- de Groot, J. (18 . Juli 2018). *Dip in vleesvarkens*. Von www.dlvadvies.nl :
<https://www.dlvadvies.nl/nieuws/dip-in-vleesvarkens/839> abgerufen
- de Groot, J. (2019). Nieuwe vergunning varkenshouderij in zicht.
- Der Bundestag. (27. Februari 2019). *Die Gesetzgebung des Bundes*. Von www.bundestag.de :
https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_07-245138#074 abgerufen

- Der Bundestag. (27. Februari 2019). *www.bundestag.de*. Von https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_07-245138#074 abgerufen
- Dvtiernahrung. (2019). *Die Futtermittelbranche* . Von www.dvtiernahrung.de: <https://www.dvtiernahrung.de/aktuell/futterfakten/die-futtermittelbranche.html?referer=624> abgerufen
- Fisser, D. (10 . Oktober 2017). Konzern sucht in der Region Standort für Megaschlachthof . *Osnabrücker Zeitung* . Von . <https://www.noz.de/deutschland-welt/niedersachsen/artikel/976872/konzern-sucht-in-der-region-standort-fuer-megaschlachthof-1> abgerufen
- Hahne, J., Arends, F., Beverborg, R., Niehoff, A.-L., Bönsch, S., & Hortmann-Scholten, A. (2016). *Aktuelle Entwicklung kosten-Nutzenanalyse und Vollzugsempfehlungen für den Einsatz von Abluftreinigungsanlagen in der Tierhaltung*. Dessau-Rosslau: Umwelt Bundesamt. Von https://www.umweltbundesamt.de/sites/default/files/medien/1968/publikationen/aktuelle_entwicklung_kosten-nutzen_analyse_und_vollzugsempfehlungen_fur_den_einsatz_von_abluftreinigungsanlagen_in_der_tierhaltung_v2.pdf abgerufen
- Hartmann, G. (Januari 2019). *Ist Gülle die neue Milchquote?* (Bauernblatt, Herausgeber) Von www.bauernblatt.de : https://www.lksh.de/fileadmin/dokumente/Bauernblatt/PDF_Toepper_2019/BB_04_26.01/32-33_Hartmann.pdf abgerufen
- Heinrich-Böll-Stiftung . (2018). *Fleischatlas: Daten und Fakten über Tiere als Nahrungsmittel*. Heinrich-Böll-Stiftung, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland & Le Monde Diplomatie. Von https://www.bund.net/fileadmin/user_upload_bund/publikationen/massentierhaltung/massentierhaltung_fleischatlas_2018.pdf abgerufen
- Hoogeveen, M. (31. Maart 2017). *Hoogste fosfaatoverschotten in de Peel en de Westelijke Veluwe*. Abgerufen am 09. Juni 2019 von www.agrimatie.nl: <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2282&indicatorID=6621>
- Janssen, H. (29. Augustus 2018). *Klinkt goed: boeren kunnen geld lenen van provincie, maar volgens ZLTO een doekje voor het bloeden*. Abgerufen am 08. Juni 2019 von www.omroepbrabant.nl: <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2836672/Klinkt-goed-boeren-kunnen-geld-lenen-van-provincie-maar-volgens-ZLTO-een-doekje-voor-het-bloeden>
- Kantar Public . (2018). *De staat van het dier* . Raad voor Dieraangelegenheden. Abgerufen am 09. Juni 2019 von <https://www.rda.nl/publicaties/publicaties/2019/02/14.02.2019-rapportage-publieksenquete-de-staat-van-het-dier-kantar-public/14.02.2019-rapportage-publieksenquete-de-staat-van-het-dier-kantar-public>

KWIN. (2019). *KWIN 2018-2019*. KWIN .

Landwirtschaftskammer Niedersachsen . (23. oktober 2017). Von . <https://www.lwk-niedersachsen.de/index.cfm/portal/6/nav/360/article/23906.html> abgerufen

Luesink, H., Postma, R., Smits, M.-J., Van Schöll, L., & De Koeijer, T. (2016). *Effect afzet mestverwerkingsproducten bij wettelijke status kunstmest of EG-meststof*. Wageningen: LEI Wageningen UR . Abgerufen am 09. Juni 2019 von <https://www.nutrientplatform.org/wp-content/uploads/2016/09/Effect-mestverwerkingsproducten-LEI.pdf>

Macke, A. (2019). *Entwicklungen in der Landwirtschaft*. BB Göttingen.

Meyer, E., Menzer, K., & Henke, S. (2015). *Evaluierung geeigneter Möglichkeiten zur Verminderung des Auftretens von Verhaltensstörungen beim Schwein*. Freistaat Sachsen . Von <http://slub.qucosa.de/api/qucosa%3A7578/attachment/ATT-0/> abgerufen

NCM. (2018). *Landelijke inventarisatie export en verwerking dierlijke mest 2018*. Nederlands Centrum Mestverwaarding. Abgerufen am 09. Juni 2019 von <https://www.mestverwaarding.nl/storage/article/files/2018/12/5c0308704565a.pdf>

Nevedi . (2016). *Actieplan Nevedi 2016-2020* . [https://www.nevedi.nl/Content/Files/file/20151119%20Actieplan%20Nevedi%202016%202020%20DEF\(3\).pdf](https://www.nevedi.nl/Content/Files/file/20151119%20Actieplan%20Nevedi%202016%202020%20DEF(3).pdf).

Niedersächsisches Ministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Verbraucherschutz. (2017). *Die niedersächsische Landwirtschaft in Zahlen*. Damme. Von file:///home/chronos/u-00f1c6ddf893e3eaba53aa285e7cabd2efeec5c8/Downloads/Die_niedersächsische_Landwirtschaft_in_Zahlen_2017.pdf abgerufen

Nvv. (Juli 2016). *Factsheet varkenshouderij*. Von www.nvv.nl : http://nvv.nl/administration_uploaded/37/64/2/Factsheet_varkenshouderij_juli_2016.pdf abgerufen

Onwezen, M. C., Reinders, M. J., & Snoek, H. M. (2016). *De Agrifoodmonitor 2016: Hoe burgers de Agri & Food sector waarderen*. Wageningen: Wageningen Economic Research. Abgerufen am 08. Juni 2019 von <http://edepot.wur.nl/398441>

Paridaans, M. (2016). *Mengvoerafzet blijft onder druk staan*. Von www.boerderij.nl: <https://www.boerderij.nl/Varkenshouderij/Achtergrond/2016/5/Mengvoerafzet-blijft-onder-druk-staan-2802492W/> abgerufen

PBL. (2016). *Evaluatie Meststoffenwet*. Abgerufen am 08. Juni 2019 von www.pbl.nl: https://themasites.pbl.nl/evaluatie-meststoffen-wet/jaargang-2016/achtergronden_emw2016/nederlandse-mestbeleid/wat-regelt-de-meststoffenwet

- Plass, C. (5. April 2019). *Es geht um die Gülle*. Von www.tagesschau.de:
<https://www.tagesschau.de/inland/duengeverordnung-101.html> abgerufen
- Provincie Noord-Brabant. (2016). *Uitvoeringsagenda Brabantse agrofood 2016-2020*. Provincie Noord-Brabant . Von
file:///C:/Users/Hanna/AppData/Local/Temp/Uitvoeringsagenda%20Brabantse%20Agrofood%202016%202020%20definitief.pdf abgerufen
- Provincie Noord-Brabant. (2017). *Versnelling transitie veehouderij: samenhangend pakket maatregelen voor zorgvuldige veehouderij*. Provincie Noord-Brabant. Von
file:///C:/Users/Hanna/AppData/Local/Temp/Versnelling%20transitie%20veehouderij-1.pdf abgerufen
- Raad van de EU . (21. Mei 2019). *EU neemt nieuwe regels aan voor meststoffen*. Abgerufen am 09. Juni 2019 von www.consilium.europa.eu :
https://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2019/05/21/eu-adopts-new-rules-on-fertilisers/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=EU+adopts+new+rules+on+fertilisers
- Rabobank. (26. Februari 2019). *Nederlandse Varkenshouderij van de toekomst: Ontwikkelen binnen ´nieuwe´ grenzen*. Rabobank . Abgerufen am 27 . Februari 2019 von
https://www.rabobank.nl/images/varkensstudie-2018v1_29981657.pdf
- Schalke, M. (1 . Januari 2011). *Hollands Schweinebarone: Die Könige des Ostens . Topagrar* . Von <https://www.topagrar.com/schwein/aus-dem-heft/hollands-schweinebarone-die-koenige-des-ostens-9691949.html> abgerufen
- Schepers, W. (28. Mei 2018). *Neue Vorschriften im Düngerecht*. Abgerufen am Mei 2019 von www.ktbl.de:
https://www.ktbl.de/fileadmin/user_upload/Allgemeines/Download/Tagungen-2018/ARR-2018/03_Schepers.pdf
- Spiller, A., Gauly, M., Balmann , A., Bauhus, J., Birner , R., Bokelman , W., . . . Weingarten, P. (2015). *Agrarwissenschaft: Wege zu einer gesellschaftlich akzeptierten Nutztierhaltung*. Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft. Von
<http://buel.bmel.de/index.php/buel/article/view/82/Nutztiergutachten%20-%20Sonderheft%2021%20-%20B%C3%BCL-pdf> abgerufen
- Statista. (27. Februari 2019). *Schweinebestand in Deutschland*. Von
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/28795/umfrage/schweinebestand-in-deutschland/> abgerufen
- Van Den Berg, S. (2018). *Behoeften varkenshouders in Duitsland*. Apeldoorn.
- Van Der Haar, J. (24. April 2019). *Rendement vleesvarkenshouder schiet omhoog*. Abgerufen am 4. Juni 2019 von www.countus.nl : <https://www.countus.nl/rendement-vleesvarkenshouder-schiet-omhoog/>

- Van Der Meulen, H. (18. December 2018). *Economisch resultaat: Kosten stijgen door hogere prijzen voor voer en mestafzet*. Von www.agrimatie.nl: <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2272&indicatorID=2052> abgerufen
- Van Der Schans, F., Van Well, E., De Groot, J., & Bens, P. (2017). *Botsproef Staldering: incl. Verordening natuurbescherming*. Abgerufen am 08. Juni 2019 von <file:///C:/Users/Hanna/AppData/Local/Temp/4199915.pdf>
- Velthof, G., Koeijer, T., Schröder, T., Timmerman, M., Hooijboer, A., Rozemeijer, J., . . . Groenendijk, P. (2017). *Effecten van het mestbeleid op landbouw en milieu*. Abgerufen am 08. Juni 2019 von https://themasites.pbl.nl/evaluatie-meststoffen-wet/jaargang-2016/achtergronden_emw2016/nederlandse-mestbeleid/wat-regelt-de-meststoffenwet
- Verhaagh, M., & Deblitz, C. (2016). *Betriebswirtschaftliche Auswirkungen von Alternativen zur betäubungslosen Ferkelkastration in Deutschland*. Braunschweig : Johann Heinrich von Thünen-Institut. Abgerufen am 4. Juni 2019 von <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148399/1/874975328.pdf>
- Wageningen UR Livestock Research . (2010). *Handboek Varkenshouderij*. AgriMedia .
- Wechsung, G. (2017). *Zukunft der deutschen Nutztierhaltung* . Dessau : Umweltbundesamt .
- Weser-Ems . (2019). *Struktur Tierhaltung Weser-Ems*. Landwirtschaftskammer Niedersachsen. Von [file:///home/chronos/u-00f1c6ddf893e3eaba53aa285e7cabd2efeec5c8/Downloads/400_Bezirk_Weser-Ems%20\(1\).pdf](file:///home/chronos/u-00f1c6ddf893e3eaba53aa285e7cabd2efeec5c8/Downloads/400_Bezirk_Weser-Ems%20(1).pdf) abgerufen

Bijlage 1: Interview varkenshouder

Interview varkenshouder

- 1.Varkensplaatsen:
- 2.Denkt u aan stoppen in Nederland met de varkens binnen 10 jaar?
- 3.Waarom wel/niet?
- 4.Zou u in een ander gebied opnieuw investeren in de varkenshouderij?
- 5.Zou West- of Oost-Duitsland in aanmerking komen voor emigratie?
- 6.Zou u emigreren of met satellietbedrijven werken?
- 7.Denkt u dat uw mengvoerleverancier hierbij van betekenis kan zijn?

Bijlage 2: Interview Agrarisch makelaar

Name:

1. Betreuen\Betreuten Sie Niederländische Schweinehalter beim Kauf\Verkauf von Anlagen?
2. Erfahren Sie mehr\gleichbleibend\weniger Interesse von Niederländische Schweinehalter an Anlagen in Deutschland?
3. Ist dies in West- oder Ost-Deutschland der Fall?
4. Geht es um Mäster oder Sauenhalter?
5. Falls mehr\weniger: Warum ist das so Ihrer Hinsicht nach?

Naam:

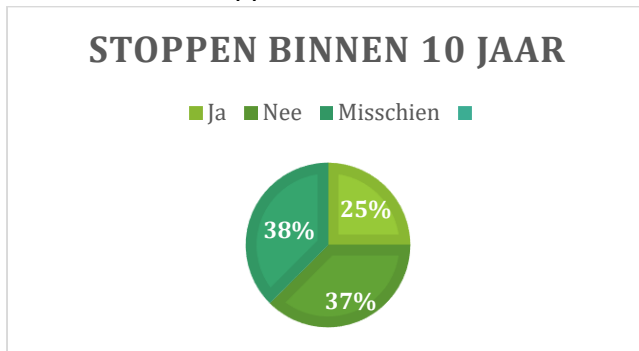
1. Begeleidt\Begeleidde u Nederlandse varkenshouders bij de aan- verkoop van bedrijven?
2. Ervaart u meer\gelijkblijvend\ minder Interesse van Nederlandse varkenshouders in aankoop van bedrijven in Duitsland?
3. Is dit in West- of Oost-Duitsland van toepassing?
4. Gaat het hierbij om vleesvarkens- of zeugenhouders?
5. Waarom is dit het geval, volgens u?

Bijlage 3: Uitwerking interviews varkenshouders

1. Varkensplaatsen:

Het gemiddelde aantal varkensplaatsen per varkenshouder was 1.080 vleesvarkens.

2. Denkt u aan stoppen in Nederland met de varkens binnen 10 jaar?

Figuur 3: Stoppen in Nederland binnen 10 jaar

3. Waarom wel/niet?

De groep die 'Nee' heeft geantwoord, heeft vertrouwen in de toekomst van het bedrijf. Deze groep verklaart dat het bedrijf financieel gezond genoeg is om aankomende investeringen te kunnen dragen. De gebouwen zijn up-to-date qua inrichting, ook hebben deze al een luchtwasser. Deze groep heeft vertrouwen in de toekomst, de Nederlandse varkenshouderij werkt hard aan het imago om bewustzijn te creëren voor het hoogwaardige vlees dat in Nederland geproduceerd wordt. Bij alle geïnterviewden kwam, relatief snel, de overval op een varkenshouder door dieractivisten in Boxtel ter sprake. Alle geïnterviewden vonden dit een slechte ontwikkeling, er is angst ontstaan voor meer van dit soort acties. Bij de groep die 'Ja' op de vraag heeft geantwoord, is duidelijk naar voren gekomen dat het beleid hiervan de reden is. Uitbreidingsmogelijkheden zijn zeer gering, hiervoor is kapitaal nodig, dit kunnen\ willen deze groep ondernemers niet investeren. Tevens is het zo dat de groep meedoet aan de stoppersregeling, en dus begin 2020 geen varkens meer in de stallen mag houden. De groep die 'misschien' heeft geantwoord, is door de situatie van het afgelopen jaar in deze categorie terecht gekomen. Mede door de Afrikaanse Varkenspest zijn de varkensprijzen erg gestegen de afgelopen tijd, deze groep verwacht dat de prijzen aankomende tijd zullen aanhouden. Hierdoor zullen deze ondernemers in ieder geval voldoen aan de eis van de gemeente een luchtwasser te plaatsen, dit om nog door te kunnen boeren.

4. Zou u in een ander gebied opnieuw investeren in de varkenshouderij?

25% van de varkenshouders zegt erover na te denken om te investeren in het buitenland. Allen gaven het antwoord geen vertrouwen of mogelijkheid te hebben te investeren in Nederland, maar nog wel verder willen in de varkenshouderij. Van de groep die 'Ja' antwoordde, denkt hier niemand over na. Deze groep is van belang het geld te gebruiken om te investeren in Nederland. Van de groep die 'Nee' antwoordde is 1 ondernemer geïnteresseerd in het buitenland. De andere 2 varkenshouders hebben hier geen behoefte aan, deze 2 zijn van plan in de sector te blijven werken maar dan zonder eigen varkens. Wat bij 5 van de varkenshouders naar voren kwam, was de spreuk 'onbekend is onbemind'.

Hiermee wordt bedoeld dat er weinig kennis is over de mogelijkheden in andere gebieden. Men vraagt zich af hoe het met de wet- en regelgeving en personeel zit in andere gebieden en er zijn vooral ook vraagtekens bij de taal en cultuur van andere gebieden. Ook noemt men de reden dat in het grensgebied van Duitsland de mestafzetkosten bijna net zo hoog zijn als in Nederland zelf. Een van de varkenshouders is ook daadwerkelijk bezig met het onderzoeken van mogelijkheden om in Oost-Duitsland te investeren in een vleesvarkensbedrijf.

5.Zou West- of Oost-Duitsland in aanmerking komen voor emigratie?

De groep die vraag 4 met 'Ja' heeft beantwoord, zeggen allemaal Duitsland als mogelijkheid te zien om te investeren. Daarnaast wordt België als mogelijkheid gezien. Alle varkenshouders zeggen de voorkeur te geven aan België vanwege de taal. Weliswaar wordt er ook Frans gesproken, maar de keus is voor regio's waar Nederlands de hoofdtal is. Ook is het, door de onduidelijkheid vanuit de Duitse politiek, onaantrekkelijker naar Duitsland te vertrekken. Wat als groot pluspunt voor emigratie naar, vooral, Oost-Duitsland wordt genoemd is de mestafzetkosten. Afstand wordt dan weer als nadeel genoemd.

6.Zou u emigreren of met satellietbedrijven werken?

Alle varkenshouders hebben aangegeven met satellietbedrijven te willen werken. Verhuizen en leven in een ander gebied is voor alle geïnterviewden niet wenselijk. Om deze reden is de afstand ook van belang, men wil op redelijke afstand van Noord-Brabant het bedrijf willen hebben, om zo regelmatig op en neer te kunnen rijden.

7.Denkt u dat uw mengvoerleverancier hierbij van betekenis kan zijn?

Alle varkenshouders zien de mengvoerleverancier als belangrijke partner voor het bedrijf. Om deze reden denkt men ook dat deze van belang is bij eventuele investering in het buitenland. Algemene perceptie van de varkenshouders is dat, uitgaande van de situatie van Agrifirm, deze in het buitenland actief is en daarom kennis over die gebieden heeft. De varkenshouders is 'Ja' hebben geantwoord op vraag 4, zeggen hierover gesproken te hebben met de mengvoeradviseur en zo informatie hebben ingewonnen. De varkenshouder die bezig met onderzoek naar de mogelijkheid naar het kopen van een vleesvarkensbedrijf in Oost-Duitsland, doet dit met behulp van de mengvoerleverancier.

Bijlage 4: Uitwerking interviews Agrarisch makelaars

Er zijn zowel 2 Nederlandse als 2 Duitse makelaars geïnterviewd.

1. Begeleidt\ Begeleide u Nederlandse varkenshouders bij de aan- verkoop van bedrijven?

Alle bedrijven geven aan varkenshouders begeleidt te hebben in de aan- verkoop van bedrijven in Duitsland. 2 van de 4 hebben momenteel ook nog klanten die in deze doelgroep vallen.

2. Ervaart u meer\gelijkblijvend\ minder Interesse van Nederlandse varkenshouders in aankoop van bedrijven in Duitsland?

Wat alle makelaars aangeven is dat er geen verandering merkbaar is, maar dat vooral de groep van melkveehouders is gegroeid. Varkenshouders waren altijd al in mindere mate klant van deze bedrijven, te zien is dat varkenshouders veelal via een toeleverend bedrijf naar mogelijkheden in het buitenland kijkt. Vooral via mengvoerleveranciers gebeurt dit, in mindere mate via de biggen- of mesthandel.

3. Is dit in West- of Oost-Duitsland van toepassing?

De Nederlandse makelaars geven aan hier niet goed antwoord op te kunnen geven. De Duitse makelaars gaven aan dat het vooral om bedrijven gaat in het westen van Duitsland, tegen de Nederlandse grens aan. Wat ook opviel bij het antwoord van de Duitse makelaars, is dat meer beweging te zien is binnen de Duitse markt zelf. Pas sinds enkele jaren komt het vaker voor dat Duitse varkenshouders de thuisbasis verlaten om elders in Duitsland in een varkenshouderij te investeren. Vooral een deel van de West-Duitse varkenshouders ziet de mogelijkheid uit te breiden, of zelfs voort te bestaan, slinken door verscherpte eisen vanuit de overheid. In het kort noemden de makelaars de stijgende mestafzetkosten in varkensintensieve gebieden, evenals het verbod op bouwen zonder bestemmingplan.

4. Gaat het hierbij om vleesvarkens- of zeugenhouders?

Hierbij gaat het vooral om vleesvarkensbedrijven. De makelaars geven aan dat de reden hiervoor is dat ondernemers veelal niet meeverhuizen maar woonachtig willen blijven in Nederland. Vleesvarkens zijn over het algemeen minder arbeidsintensief dan zeugen. Een andere reden hiervoor is dat de rentabiliteit van zeugenhouderijen in Nederland vaak positiever is dan die van vleesvarkens, zeugenhouders vertrekken hierdoor minder vaak volgens inschatting van de makelaars.

5. Uit welk deel van Nederland komen de varkenshouders die u begeleidt of heeft begeleid?

Op deze vragen kwamen erg verschillende antwoorden. De makelaars schatten in dat ongeveer 60% uit de regio Noord-Brabant en Limburg komt en de resterende groep uit Overijssel of elders vandaan.

Checklist Schriftelijk Rapporteren 2018

Naam: Sarah van den Berg

Klas: 4BA

*De beoordelingscriteria die met een * zijn aangegeven, zijn 'killing points'. Wanneer de beoordelaar daarvan meer dan vijf heeft aangekruist, dien je het rapport/verslag op alle onvoldoende onderdelen te verbeteren. In het afstudeerwerkstuk zijn geen 'killing points' toegestaan.*

1. Het taalgebruik

- ☐ Bevat niet meer dan drie grammaticale, spel- en typefouten per duizend woorden; het rapport/verslag is dan afgekeurd*
- ☐ Heeft een actieve schrijfstijl*
- ☐ Is zakelijk, formeel en objectief*
- ☐ Is coherent (verwijs- en verbindingswoorden)*
- ☐ Heeft een adequate interpunctie*
- ☐ Bevat niet de persoonlijke voornaamwoorden 'ik/ mij/me, jij/je/jou, jullie, u, wij/we/ons' *
- ☐ Is doelgroepgericht*
- ☐ Heeft een uniforme stijl*

2. De ordening

- ☐ Het verslag/rapport heeft een logisch opbouw
- ☐ Elk hoofdstuk heeft een logische alineastructuur
- ☐ Elk hoofdstuk kent een introductie (m.u.v. H.1)

3. Het rapport/verslag

- ☐ Is vrij van plagiaat*
- ☐ De pagina's zijn genummerd*
- ☐ Heeft een uniforme opmaak

4. De omslag

- ☐ Bevat de titel
- ☐ Vermeldt de auteur(s)

5. De titelpagina/het titelblad

- ☐ Heeft een specifieke titel*
- ☐ Vermeldt de auteur(s)*
- ☐ Vermeldt de plaats en de datum*
- ☐ Vermeldt de opdrachtgever(s)*

6. Het voorwoord:

- ☐ Bevat de persoonlijke aanleiding tot het schrijven van het rapport/verslag
- ☐ Bevat persoonlijke bedankjes (persoonlijke voornaamwoorden toegestaan)

7. De inhoudsopgave:

- ☐ Vermeldt alle genummerde onderdelen van het rapport/verslag*
- ☐ Vermeldt de samenvatting en de bijlage(n)
- ☐ Is overzichtelijk/gestructureerd
- ☐ Heeft een correcte paginaverwijzing

8. De samenvatting:

- ☐ Is een verkorte versie van het gehele rapport/verslag
- ☐ Bevat de conclusies
- ☐ Bevat suggesties voor verder onderzoek

- ☐ Bevat geen persoonlijke mening

- ☐ Staat direct na de inhoudsopgave

9. De inleiding

- ☐ Is hoofdstuk 1*
- ☐ Beschrijft het kader/de context en de aanleiding*
- ☐ Geeft inhoudelijke relevante achtergrondinformatie*
- ☐ Bevat de probleemstelling/de onderzoeksvraag*
- ☐ Vermeldt het doel*
- ☐ Bevat een leeswijzer voor het rapport/verslag*

10. Materiaal en methode

- ☐ Beschrijft de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Motiveert de keuze voor de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Past bij de probleemstelling/de onderzoeksvraag*
- ☐ Beschrijft de variabelen/eenheden
- ☐ Beschrijft de methode van data-analyse

11. De (opmaak van de) kern

- ☐ De hoofdstukken en de (sub)paragrafen met maximaal drie niveaus zijn genummerd*
- ☐ De hoofdstukken en (sub)paragrafen hebben een passende titel
- ☐ Een hoofdstuk beslaat ten minste één pagina
- ☐ Een nieuw hoofdstuk begint op een nieuwe pagina

Toestemmingsformulier tot opname en beschikbaarstelling afstudeerwerkstukken in repository

Je staat op het punt je afstudeerwerkstuk in te leveren. Je hebt daarbij misschien wel dankbaar gebruik gemaakt van afstudeerwerkstukken van je voorgangers. Ook jouw afstudeerwerkstuk kan van belang zijn voor volgende afstudeerders of misschien wel voor jouw (inter)nationale vakgebied. Daarom willen we jouw product opnemen in een databank die full tekst toegang biedt aan derden. Daarvoor hebben we wel jouw toestemming als auteur nodig.

Let op!

Gezien bovenstaande is elk afstudeerwerkstuk in principe openbaar. Tenzij er zwaarwegende argumenten voor geheimhouding zijn.

Aeres Hogeschool Dronten en Almere heeft een digitale kennisbank (repository) waarin Aeres Hogeschool Dronten en Almere afstudeerwerkstukken die door studenten in het kader van hun studie aan de Hogeschool hebben geschreven, toegankelijk worden gemaakt voor derden. Hierdoor wordt het proces van creatie, verwerving en deling van kennis binnen het onderwijs mogelijk gemaakt en ondersteund.

De in de kennisbank opgenomen afstudeerwerkstukken zullen gedurende minimaal zeven jaar in de kennisbank worden opgenomen en toegankelijk worden gemaakt voor potentiële gebruikers binnen en buiten Aeres Hogeschool Dronten en Almere. Om opname en beschikbaarstelling mogelijk te maken dient dit Toestemmingsformulier.

Door opname en beschikbaarstelling in de digitale kennisbank wordt het auteursrecht niet overgedragen. Daarom kan de student zijn of haar toestemming tot het beschikbaar stellen van zijn afstudeerwerkstuk intrekken.

Rechten en plichten student

De student verleent aan Aeres Hogeschool Dronten en Almere kosteloos de niet-exclusieve toestemming om zijn afstudeerwerkstuk op te nemen in de digitale kennisbank en om dit afstudeerwerkstuk beschikbaar te stellen aan gebruikers binnen en buiten Aeres Hogeschool Dronten en Almere. Hierdoor mogen gebruikers het afstudeerwerkstuk geheel of gedeeltelijk kopiëren en bewerken. Gebruikers mogen dit alleen doen en de resultaten publiceren indien dit gebeurt voor eigen studie en/of onderwijs- en onderzoeksdoeleinden en onder de vermelding van de naam van de student en de vindplaats van het afstudeerwerkstuk.

Afstudeerwerkstukken die als vertrouwelijk moeten worden beschouwd, worden niet opgenomen in de repository.

De toestemming om de afstudeerwerkstuk aan derden beschikbaar te stellen, gaat in per onderstaande datum.

De student geeft Aeres Hogeschool Dronten en Almere het recht de toegankelijkheid van het afstudeerwerkstuk te wijzigen en te beperken indien daar zwaarwegende redenen voor bestaan.

De student verklaart dat de stage-biedende organisatie dan wel de opdrachtgever van het afstudeerwerkstuk geen bezwaar heeft tegen opname en beschikbaarstelling van het afstudeerwerkstuk in de repository.

Verder verklaart de student dat toestemming is verkregen van de rechthebbende van materiaal dat de student niet zelf gemaakt heeft om dit materiaal als onderdeel van de afstudeerwerkstuk op te nemen in de digitale kennisbank en aan derden binnen en buiten Aeres Hogeschool Dronten en Almere beschikbaar te stellen.

De student geeft Aeres Hogeschool Dronten en Almere het recht het afstudeerwerkstuk op te nemen in de digitale kennisbank en ter beschikking te stellen voor een periode van minimaal zeven jaar.

Rechten en plichten Hogeschool

De door de student verleende niet-exclusieve toestemming geeft Aeres Hogeschool Dronten en Almere het recht het afstudeerwerkstuk aan gebruikers binnen en buiten Aeres Hogeschool Dronten en Almere beschikbaar te stellen.

Aeres Hogeschool Dronten en Almere mag verder het afstudeerwerkstuk voor gebruikers binnen en buiten Aeres Hogeschool Dronten en Almere vrij toegankelijk maken voor een gebruiker van de digitale kennisbank en mag deze gebruiker toestemming geven om het afstudeerwerkstuk te kopiëren en te bewerken. Gebruikers mogen dit alleen doen en de resultaten publiceren indien dit gebeurt voor eigen studie en/of onderwijs- en onderzoeksdoeleinden en onder de vermelding van de naam van de student en de vindplaats van het afstudeerwerkstuk.

Aeres Hogeschool Dronten en Almere zal ervoor zorgen dat vermeld wordt wie de schrijver is van het afstudeerwerkstuk waarbij zij tevens aangeeft dat bij gebruik van het afstudeerwerkstuk de herkomst hiervan duidelijk vermeld moet worden. Aeres Hogeschool Dronten en Almere zal duidelijk maken dat voor ieder commercieel gebruik van het afstudeerwerkstuk toestemming van de student nodig is.

Aeres Hogeschool Dronten en Almere heeft het recht de toegankelijkheid van het afstudeerwerkstuk te wijzigen en te beperken indien daar zwaarwegende redenen voor bestaan.

Rechten en plichten gebruiker

Door dit Toestemmingsformulier mag een gebruiker van de digitale kennisbank het afstudeerwerkstuk geheel of gedeeltelijk kopiëren en/of geheel of gedeeltelijk bewerken. Gebruikers mogen dit alleen doen en de resultaten publiceren indien dit gebeurt voor eigen studie en/of onderwijs- en onderzoeksdoeleinden en onder de vermelding van de naam van de student en de vindplaats van het afstudeerwerkstuk.

Toestemming:

Ik : Sarah van den Berg

X geef toestemming voor opname van mijn afstudeerwerkstuk in repository

0 geef geen toestemming voor opname in repository. In dit geval wordt alleen intern gearhiveerd voor accreditatie doeleinden

Datum 11 Juni 2019

Opleiding

Bedrijfskunde en Agribusiness

Major

Internationaal Adviseur